

● **पुण्यनगर** ●

पू. आ. श्री सुजोधरसूरि. म.

ना विनेय

पू. मुनिराज श्री अज्ञानविषय. म.

पाप नी राजा लारै

कृप

मूर्छा-परित्रह पापनु इण

वि. सं. २०४५
सादरचा सुद १०

(८)

ता. १०-६-८६
रुनियार

પ્રવચન ૮ મું

પાંચમું પાપસ્થાનક-પરિગ્રહ “મૂર્છા- પરિગ્રહ પાપનું ક્ષણ”

પરમ આરાધ્યપાદ પરમપિતા પરમાત્મા ચરમ તીર્થપતિ શ્રમણ
ભગવાન શ્રી મહાવીરવાસ્મીના ચરણકમળમાં સેંકડો નમસ્કારપૂર્વક...

ન સો પરિગ્રહો વુત્તો, નાયપુત્તેણ તાદ્દણા ।

મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો, इइ वुत्तं મહેસિણા ॥

જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર ભગવાને માત્ર વસ્તુ રાખવાથી જ પરિગ્રહ
નથી કહ્યો, પરંતુ તે તે સાધન, સામગ્રી પદાર્થોમાં રાખેલી મૂર્છા-
આસક્તિને જ પરિગ્રહ કહ્યો છે. આ પ્રમાણે મહર્ષિએ કહ્યું છે. શ્રી
દશવૈકાલિક આગમમાં આ વાત કહી છે.

પુદ્ગલનેા અનાદિકાલીન રાગ

અનન્ત બ્રહ્માંડમાં મૂળભૂત તો બે જ વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ છે.
ત્રીજો પદાર્થ જ નથી. એક જીવ અને બીજો અજીવ. એક ચેતન અને
બીજો અચેતન પછી જીવ-અજીવની સંયોગ-વિયોગની પ્રક્રિયાથી અનેક
પદાર્થોની ઉત્પત્તિ અને નાશ થાય છે. આ જીવાજીવ સૃષ્ટિમાં અનન્ત જીવોએ
અનન્ત અજીવ પુદ્ગલજન્ય પદાર્થોને ઉપયોગ કર્યો છે અને ઉપલોગ
પણ કર્યો છે. જીવ જ સચેતન જ્ઞાનયુક્ત સક્રિય દ્રવ્ય છે. અજીવ તો
અચેતન, ચેતના રહિત, જ્ઞાન રહિત, સુખ-દુઃખ રહિત દ્રવ્ય છે. આથી
પુદ્ગલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખ-દુઃખના અનુભવનેા કર્તા-લોકતા
એક માત્ર જીવ જ છે. અજીવ ક્યારે પણ કર્તા, લોકતા બની શકતો
જ નથી, કારણ કે એનામાં કર્તૃત્વ, લોકતૃત્વનેા ભાવ નથી, સુખ-
દુઃખાદિના અનુભૂત જ નથી. પુદ્ગલના (૧) સ્કંધ (૨) દેશ (૩) પ્રદેશ
અને (૪) પરમાણુ આ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર છે. પરમાણું સૂક્ષ્મતમ સ્વરૂપ છે.

જે વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શાત્મક છે. પરમાણુઓના સંઘાત (લેગા થવા) થી સ્કંધાદિતું નિર્માણ થાય છે. પરમાણુઓમાં સંઘાત-વિઘાત (લેગા થવું-છૂટા પડવું) ની ક્રિયા સતત ચાલુ જ રહે છે. અનન્તવાર જીવે પોતાને ઈષ્ટ પદાર્થ પરમાણુઓના સંયોજનથી બનાવ્યો છે. દા. ત. સિમેન્ટના કણ કણતું સંયોજન કરીને ઘર બનાવ્યું. શરીર શું છે? તે પણ જીવ દ્વારા પોતાને રહેવા માટે બનાવાયેલો ઔદારિક વર્ગ-જાઓના પરમાણુઓનો એક પિણ્ડ માત્ર છે.

આ પ્રમાણે માત્ર શરીર જ નહિ, પણ મન, શરીર, ઈંદ્રિયો, અને સમસ્ત ગૃહસંસાર જીવે જ ઉલો કર્યો છે. સૃષ્ટિનો સર્જનહાર ઇશ્વર નથી....પરંતુ જીવ પોતે છે. પ્રત્યેક જીવો, પોત પોતાના કર્માનુસારે એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં આવ-જા કરે છે. અને સર્વત્ર પોતાને જેવો જોઈએ તેવો સંસાર બનાવી લે છે. એક જીવાત્માએ પોતાની ચારે બાજુ એક શરીરથી માંડીને અનેક પુદ્ગલ પદાર્થોની જડસૃષ્ટિ ઊભી કરી લીધી છે. અનન્તાનન્ત પરમાણુઓનો જીવે અનન્ત અનન્ત વાર ઉપયોગ કર્યો છે. પરમાણુ આવા અનન્ત પુદ્ગલ પદાર્થોનો સંયોગ-વિયોગ જીવની સાથે અનન્તવાર થયો છે. ત્યાં સુધી કે અનન્તકાલીન સંસારમાં અનન્તવાર જીવે અનંતાનંત પરમાણુઓનો અને પુદ્ગલજન્ય અનન્ત પદાર્થોનો ઉપયોગ અને ઉપભોગ કરી લીધો છે. તો પણ જીવ સંતુષ્ટ શા માટે નથી થયો?

ન સા જાઈ ન સા જોણિ ન તં ઢાળં નં તં કુલં ।

ન જાયા ન મયા જત્થ, સવ્વે જીવા અણંતસો ॥

એવી કોઈ જાતિ, એવી કોઈ યોનિ એવું કોઈ કુળ કે એવું કોઈ સ્થાન આ અનન્ત ધ્રુવાણ્ડમાં નથી જ્યાં જીવે અનન્તવાર જન્મ ન લીધો હોય કે મર્યો ન હોય. ! પ્રત્યેક જન્મમાં જીવે અનેક પુદ્ગલ પદાર્થોની સાથે સુખ અને દુઃખનો અનુભવ કર્યો છે. જીવે પોતાના અનન્ત ભૂતકાળમાં, એટલા પુદ્ગલ પદાર્થોનો ઉપયોગ કરી લીધો છે કે હવે જીવને માટે એવા કોઈ નવા પૌદ્ગલિક પદાર્થો શેષ બાકી જ રહ્યા નથી કે જેનો ઉપયોગ કે ઉપભોગ જીવે ન કર્યો હોય ! અર્થાત્ આજે જીવે જે પુદ્ગલ પદાર્થોનો ઉપયોગ-ઉપભોગ કરી રહ્યો છે તે બધા ઉચ્છિન્ન

એક છે. હવે જીવને માટે કોઈપણ પુદ્ગલ પદાર્થ નવો શેષ બાકી રહ્યો નથી.

પ્રશ્ન એ થાય છે કે જીવને પુદ્ગલ પદાર્થ પ્રત્યે એટલો તીવ્રરાગ શાથી છે? સૌ પ્રથમ એ વિચારો કે જીવનો પુદ્ગલ ઉપર કોઈ ઉપકાર છે અથવા પુદ્ગલનો જીવ ઉપર કોઈ ઉપકાર છે? પુદ્ગલ ઉપર તો જીવ કેટલો ચ ઉપકાર કરે તો પણ શું ફાયદો? તે તો પોતે જ જ છે! જો એક પુદ્ગલને કેટલી પણ સળવટ કરીને અત્યંત-શણ્ણગારી દેવામાં આવે તો પણ શું ફાયદો? એક મકાન કેટલુંય સુંદર બનાવી દેવામાં આવે તો પણ અંતે તો માટી-માટી જ છે. જોજનના એક બાલ પદાર્થને સ્વાદિષ્ટ, મધુર, સુંદર બનાવી દેવાય, પરંતુ પેટમાં જઈને એવી ગંદી વિષાના સ્વરૂપમાં રૂપાંતર થઈ જશે કે પછી જોવાનું પણ મન ન થાય! અંતે પુદ્ગલનો સ્વભાવ જ છે બનવું બગડવું. પુદ્ગલ પૂરણ ગલન સ્વભાવવાળા જ છે.

પુદ્ગલનું એક મહાચક્ર ચાલે છે તમે રોટલી ખાધી.... એનું મળમૂત્રના રૂપમાં રૂપાંતર થયું. તે મળ-મૂત્ર-વિષ્ટા ખેતરમાં ખાતરના સ્વરૂપે ઉપયોગ આવી. એ ખાતરના સહયોગથી ફરી ખેતી થઈ. ઘઉં-ચોખા ઉગ્યા....ફરી એને ઢળીને-લોટ બનાવીને રોટલી બનાવીને આપણે ખાધી. ફરી....ફરી આ પ્રમાણેનું ચક્ર ચાલતું જ રહ્યું છે. તમે પાણી પીધું, મૂત્ર બન્યું. ત્યાં કોઈ ગટરમાં વહેતું વહેતું નહીં નાળા-તળાવ-સમુદ્રમાં મળ્યું. ત્યાંથી બાષ્પીભવન થઈને ઉપર જઈને ફરી વાહળા બને છે. વાહળા વરસીને નહીં, નાળા, કુવાના માધ્યમથી આપણા ઘરમાં આવે છે. ફરી પીવાનું શરૂ થાય છે.... આ પ્રમાણે બનવું-બગડવું ના ક્રમથી પુદ્ગલ પદાર્થોનું સારા ખોટા ક્રમમાં રૂપાંતરનું આ મહાચક્ર ચાલું જ રહે છે.

ક્યાંકથી માટી લાવ્યા.... ઈંટ બનાવી, પત્થર તોડીને સીમેન્ટ બનાવી. ઈંટ, ચૂના, પત્થર, રેતી, માટી મેળવીને મકાન બિલું કર્યું, ફરી તે મકાન જીર્ણુ-શીર્ણુ બની ગયું. પછી પડી ગયું અથવા પાડી નાંખ્યું... પછી માટી, ચૂનો, ઈંટ, પત્થર જુદા જુદા થઈ ગયા. પછી તેનું જ ફરીથી મિશ્રણ બનાવ્યું. તેને નાંખી દીધું, કોઈ એ તેનો ઉપયોગ કર્યો અથવા બીજાએ નાખી દીધેલું તેનો તમે ઉપયોગ

કર્યો. આ રીતે ફરી મકાન બનાવ્યું ફરી એક દિવસ તો તે જીર્ણ શીર્ણ બનવાનું જ છે. પાછી તે પ્રક્રિયા. અંતે રેતી, માટી, પથ્થરનો નાશ કર્યાં થાય છે? જગતમાં પરમાણુ પણ પોતાના સ્વરૂપમાં નિત્ય જ રહે છે. એક પણ પરમાણુનો ક્યારે પણ નાશ નથી થતો. તે પણ શાશ્વત જ રહે છે. અનાદિ અનન્ત છે હા, રૂપાંતર જરૂર થાય છે.

હવે, આટલા વિવેચનથી તમને ચોક્કસ ખ્યાલ આવી ગયો હશે કે, આપણે કેટલા અનન્તાનન્ત પરમાણુઓના સંઘાતજન્ય સંયોગ સંબંધથી બનેલા અનન્ત પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો અનન્તકાળથી અનન્ત-વાર ઉપયોગ અને ઉપલોગ કર્યો છે. અનન્તા જીવો પ્રત્યેક પરમાણુ, પુદ્ગલ પદાર્થોનો અનન્ત અનન્ત વાર ઉપયોગ-ઉપલોગ કરી ચૂક્યા છે. અનન્તવાર આપણે શરીર બનાવીને....મન બનાવીને....તે તે શરીર અને મનોયોગ્ય વર્ગણાઓના પુદ્ગલોને છોડી દીધા છે. અનંતવાર શ્વાસ લઈને શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણાના પુદ્ગલોને પણ છોડી દીધા છે. અનંતવખત ભાષા વર્ગણાના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરી, પરિણામી, વિસર્જન કર્યાં છે. અનંતાનંત કાર્મણ વર્ગણાને પણ જીવે અનંતવાર બાંધી છે અને છોડી છે. આ રીતે સંસારમાં અ.વું એક મહાચક્ર ચાલી રહ્યું છે.

વિચારો કે પુદ્ગલોના ઉપયોગ અને ઉપલોગથી જીવને કેટલો લાભ અને કેટલું નુકશાન થયું છે?...અને જીવના સંયોગમાં આવવાથી પુદ્ગલને કેટલું લાભ નુકશાન થયું છે? પુદ્ગલને તો શું ફાયદો? એને તો નુકશાન પણ શું થયું? જે કાંઈ લાભ-નુકશાન થયું તે માત્ર જીવને થયું છે. કાંઈ પણ બન્યું કે બગડ્યું તો જીવનું પુદ્ગલ તો જડ જ છે. પુદ્ગલને જીવ ઉપર કોઈ રાગ નથી કારણકે તે જડ છે. નિર્જીવ છે. જ્ઞાનાદિ ગુણ રહિત છે જ્યારે જીવને પુદ્ગલ પદાર્થો ઉપર ખૂબ રાગ છે. જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો સુખદુઃખાદિ સ્વભાવવાળો જીવ છે આથી જીવને પુદ્ગલ ઉપર રાગ-દ્વેષ છે. પ્રિય-અનુકુળ પદાર્થો પર રાગ અને અપ્રિય પ્રતિકુળ પદાર્થો ઉપર દ્વેષ છે. આથી એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે જેને રાગદ્વેષ છે તેને લાભ-નુકસાન છે. જડને નહીં. કેટલા જન્મોમાં જીવે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના અનેક પુદ્ગલ પદાર્થો પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ રાખીને અથવા તે નિમિત્તે રાગ કરીને પોતાનો જન્મ બગાડ્યો છે.

જીવ ઘોર નરકમાં પશુ ગયો છે. જીવે ઘણું દુઃખ પણ સહન કર્યું છે. આ શરીર તો અહીં પડ્યું રહ્યું, માટીમાં મળી ગયું, બળીને રાખ થઈ ગયું. પરંતુ જે ધન-પૈસાના કારણે અથવા પૌદ્ગલિક વસ્તુઓના કારણે જીવે જે રાગ-દ્રેષ કર્યા છે, તેના કારણે જીવોના જન્મ બગડ્યા, ગતિ બગડી, નરકમાં જવું પડ્યું. મહાદુઃખ તીવ્ર વેદના સહન કરવી પડી. અંતે ગતિ-ભવ-જન્મ તો જીવના જ બગડ્યા. પુદ્ગલનું શું બગડ્યું? આ રીતે પુદ્ગલના રાગના તમાચા ખાઈને જીવે પોતાનો સંસાર અનન્તકાળથી બગાડ્યો છે. આટલું દુઃખ સહન કર્યું તો પણ જીવ તે પુદ્ગલને સારી રીતે કેમ સમજી શકતો નથી? પુદ્ગલના રાગને શા માટે છોડી દેતો નથી? ગધેડાની લાત ખાઈને પણ બુધ્ધુ ગધેડાનો સંબંધ-વિચાર છોડી કેમ નથી દેતો? ધન સંપત્તિ તીવ્ર રાગના કારણે કેટલા ય જન્મો બગાડ્યા પછી પણ આજે ય મનુષ્યે નથી તો ધન-સંપત્તિનો ત્યાગ કર્યો! નથી તો તેના રાગનો ત્યાગ કર્યો? શું કારણ છે? તીવ્ર મોહ છે.

પરંતુ એક વાત ચોક્કસ સમજી લેજો કે, આજે અથવા કાલે જ્યારે પણ જલદી અથવા મોડેથી અંતે છોડવું તો પોતાને જ પડે છે. જીવને પુદ્ગલનો રાગ છોડવો જ પડશે નહિ તો દુઃખી થતાં રહેશે. સંસારમાં જન્મ-મરણના ચક્રમાં પરિભ્રમણ ચાલુ જ રહેશે. એક વાત નિશ્ચિત છે કે પુદ્ગલ તમને નહીં છોડે તે તો જઠ છે. તેમ જ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળા ચેતન છે. આથી સમજીને તમારે જ છોડવું પડશે. જે યુવાને થાંભલાને પકડ્યો છે અને પછી પણ તે “બચાવો....બચાવો”.... ધૂમ પાડે છે તો તે મૂર્ખ છે અરે ભાઈ.... સીધી વાત છે કે થાંભલાએ યુવાનને નથી પકડ્યો તે તો જઠ છે. યુવાને જ થાંભલાને પકડ્યો છે. આથી તેણે જ છોડવો જોઈએ. બચાવો...બચાવો....ની ધૂમ નિરર્થક છે, વ્યર્થ છે, અનાદિ મમત્વ ભાવે રાગબુદ્ધિએ આપણી ભવ પરંપરા બગાડી છે.

પરિગ્રહ શું છે ?

સંસ્કૃતમાં ‘ગ્રહ’ ધાતુ ગ્રહણ કરવાના અર્થમાં છે. તેને જુદા જુદા ઉપસર્ગો લાગીને જુદા જુદા શબ્દ બને છે સં+ગ્રહ=સંગ્રહ, આગ્રહ, વિગ્રહ, અભિગ્રહ દુરાગ્રહ, કદાગ્રહ, હંકાગ્રહ, ઉપગ્રહ, પરિગ્રહ, વિગેરે ધાતુ તો એક જ છે પરંતુ ઉપસર્ગોના બદલવાથી

સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે અર્થ બદલાઈ જાય છે. આ રીતે ‘પરિ’ સમન્તાત્ ઉપસર્ગ ચારેબાજુથી સર્વ બાજુથી.... આ અર્થમાં છે. ગ્રહ ધાતુની સાથે ‘પરિ’ ઉપસર્ગ લાગવાથી પરિગ્રહ શબ્દ બન્યો છે. પરિગ્રહ આમ તો સંગ્રહ અર્થ બતાવે છે. રાગવૃત્તિથી મોહ-મમત્વ યુદ્ધિથી પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો. જરૂરીયાતથી પણ ક્યારેક વધારે પદાર્થો લેવા કરવા, અને તીવ્ર મમત્વ ભાવથી તેમને સંભાળવા, તેમની માવજત કરવી તે પદાર્થોમાં આસક્તિ મૂછાં એ જ પરિગ્રહ છે. જે કે તે પદાર્થ ક્ષણિક છે, નાશવંત છે, પુદ્ગલજન્ય પૌદ્ગલિક છે. તો પણ તીવ્ર આસક્તિ રાખવી. તીવ્ર રાગ રાખવો એ પરિગ્રહ છે. વસ્તુઓનો સંચય, પદાર્થોનો સંગ્રહ અને તે ઉપર તીવ્ર રાગથી મારાપણાનું મમત્વ ન છોડવાની મૂછાં, લોગવવાની આસક્તિ જ ‘પરિગ્રહ’ છે. અત્યંત પદાર્થરાગ જ નુકશાનકારક છે.

મોહ મમત્વનો અનાદિ મંત્ર

અહં મમેતિ મન્ત્રોડયં મોહસ્ય જગદાન્બકૃત્ ॥

અયમેવ હિ નજપૂર્વો પ્રતિ મન્ત્રોડપિ મોહજિત્ ॥

જ્ઞાનસારમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કરમાવે છે કે.....

અનાદિ અનંત કાળથી આ જીવ એક એવા મોહનામંત્રનો જાપ કરી રહ્યો છે કે તે આજે પણ છૂટ્યો નથી ! નવકાર જેવા મહામંત્રથી પણ વધારે શાશ્વત. એવા મોહનીય કર્મના મંત્ર પ્રત્યેક જીવ અનાદિ-અનંતકાળથી જાપી રહ્યા છે કે જેનો કોઈ અંત આજ દિવસ સુધી નથી આવ્યો એવું લાગે છે. સતત રટણ, પ્રતિદિન એનો જાપ ચાલુ જ છે. તે મંત્ર છે. ‘હું અને મારું’ ‘અહં મમ’ નો. માણાની જેમ સતત જાપ....અખંડરૂપથી એનો જાપ પ્રતિદિન પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યેક જન્મમાં કરતો આવ્યો છે, ભિન્ન ભિન્ન ભાષા બોલનારાઓ શબ્દ પરિવર્તન કરીને પોતા-પોતાની ભાષાના શબ્દોમાં ગોઠવે છે. પરંતુ કોઈપણ રીતે જાપાંતો જરૂરથી કરે છે. કેઈ સંસ્કૃતમાં ‘અહં મમ’ કહે છે. કેઈ ગુજરાતીમાં ‘હું અને મારું’, કેઈ અંગ્રેજીમાં ‘I and my’ હિંદીમાં ‘મैं और मेरा’ અને મરાઠી ભાષામાં ‘मी आणि माझा’ આ રીતે પોતા-પોતાના શબ્દોમાં સર્વ જીવો રટણ કરે છે. હું અને મારો પરિવાર, મારું ઘર, મારી પત્ની, મારા બાળ બચ્ચાં, મારા કપડાં, ગાડી, મારા પૈસા આ રીતે

મારું....મારું,....કરતા જ રહે છે. આ રીતે મારું....મારું....કરી કરીને
 જીવે પર પદાર્થોને, નાશવંત ક્ષણિક પૌદ્ગલિક પદાર્થોને પોતાના બનાવી
 લીધા છે. પોતાના માની લીધા છે. આ બહુ જ મોટી ભારે ભૂલ કરી
 છે. આ ભૂલનો ભોગ જીવનમાં ભોગવવો પડે છે. ! જે મારું નથી,
 તેને પણ મારું માનવું અને જે મારું છે તેને ભૂલી જવું. આ કેવું
 ઉદ્દૃં જ્ઞાન છે. આ કેવું વિરૂદ્ધ જ્ઞાન છે ?

હે જીવ ! તારું શું છે ?

આપ સ્વભાવ મેં અવધું સદા મગન મેં રહના ।
 જગત જીવ હૈ કરમાધીના, અચરિજ કહ્યુ ન લીના ॥
 તું નહીં કેરા કોઈ નહીં તેરા ક્યા કરે મેરા મેરા ।
 તેરા હૈ સો તેરી પાસે અવર સબ અનેરા ॥ આપ....

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની આ પંક્તિઓમાં એમ કહેવાયું છે કે
 હે જીવ ! તું તારા મૂળભૂત સ્વભાવમાં મસ્ત રહેજે. સંસારમાં જીવ-
 માત્ર કર્માધીન છે. એમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. તું કોઈનો નથી.
 અને તારું મળ કોઈ નથી. આથી શા માટે માટે મારું...મારું...કરી
 રહ્યો છે ? જે તારું છે તે તો તારી પાસે જ છે અને જે તારી પાસે નથી
 તે બધું પારકું છે. અન્ય જ છે. આથી પારકા પદાર્થોને પોતાના
 બનાવવાનો પ્રયત્ન ન કર. પોતાનું માનીને મારું...મારું...ન કર.
 પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ભૂલીને આ પદાર્થોની પાછળ મારું...મારું...
 કરીને પાગલ ન થા. મારું....મારું....એ જે તું અનાદિકાળથી કરી રહ્યો
 છે...આ તારું પાગલપણું છે. તું એકલો આંચો છે અને એકલો
 ચાહ્યો જઈશ. તારી સાથે કશુંય નથી. અને જવાના સમયે પણ તારી
 સાથે કોઈ નહીં આવે. આથી વ્યર્થ મારું....મારું...કરીને મમત્વ
 યુદ્ધિ તીવ્રરાગ ભાવથી બધું પોતાનું ન માન. જીવે શું શું પોતાનું
 માન્યું છે. ?

चित्तमंतमचित्तं वा, परिगिज्झ कियामवि ।
 अन्नं वा अणुजाणाइ एवं दुक्खा ण मुच्चइ ॥

૪૫ આગમોમાં ૧૧ અંગસૂત્રોમાંના બીજા અંગસૂત્ર-સૂત્રકૃતાંગના પ્રથમ અધ્યયનના બીજા પ્રલોકમાં ભગવાને વસ્તુ એ પ્રકારની બતાવી છે.

વસ્તુ

(સચિત્ત) સજીવ

(અચિત્ત) નિજીવ

(૧) સજીવ વસ્તુઓમાં મનુષ્ય-ત્ત્વી, નોકર-ચાકર, પશુ, પક્ષી વગેરે જીવિત પ્રાણીઓની ગણતરી કરાઈ છે. (૨) નિજીવ (અચિત્ત) વસ્તુઓમાં ધન-ધાન્ય, સોનું, ચાંદી, વાસણ, મકાન, ક્ષેત્ર-ભૂમિ, ખેતી વાડી, વાહન, બિસ્તરો, કપડા, કબાટ, ખુરશી-ટેબલ-ટીપોઇ...વગેરે અનેક પ્રકારની સાધન સામગ્રી છે. આ બધી નિજીવ વસ્તુઓ ગણાય છે. આ વસ્તુઓને પોતાની બનાવવી. લાવીને, ખરીદીને પોતાની માલિકીમાં રાખીને, તેના ઉપર પોતાને હક જમાવીને અને હુકમ-આજ્ઞા ચલાવવાથી તેમ તેના માલિક સ્વામી છે. તેવો ભાસ થાય છે. એ રીતે સ્વયં પણ માલિક બને છે. અનેક વસ્તુઓના લોકતા-સ્વામી બને છે. તેવી રીતે બીજાને પણ સંમતિ આપો છે. આવી રીતે બંને પ્રકારના હુઃખથી મુક્ત નથી થઈ શકતા. આ રીતે પ્રભુ મહાવીરે કહ્યું છે!

બુદ્ધિજ્જંતિ તિચ્છદ્દિજ્જા, બંધણં પરિજાણિઆ ।

કિમાહ બંધણં વીરે ? કિં વા જાણં તિચ્છદ્દે ॥૧૧॥

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર નામના બીજા આગમની શરૂઆતમાં સુધર્મા-સ્વામી ગણધર મહારાજ પોતાના શિષ્ય જંબુસ્વામીને પ્રભુ મહાવીર સ્વામીએ આપેલો ઉપદેશ આપતા કહે છે—મનુષ્યે ઘોષ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ અને તે ઘોષ (જ્ઞાન) થી અંધનનું સ્વરૂપ જાણીને તેને તોડવું જોઈએ. આ શરૂઆતનો ઉપદેશ સાંભળીને જંબુસ્વામીએ શુરૂજીને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ હે ઉપકારી શુરૂદેવ ! શ્રી વીરપ્રભુએ અંધન કેને કહ્યું છે ? શું જાણવાથી જીવ અન્ધનને તોડે છે. ? ” “ ચિત્તમંતમચિત્ત ” —આનો જવાબ આપતાં સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું કે—પરિગ્રહ એક અંધન

છે, મોહ-મમત્વ અને મૂર્છાલાવ એ બંધન છે. આ મૂર્છા-મમત્વ રૂપ પરિગ્રહનાં બંધનતું સ્વરૂપ જાણીને તોડવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આત્માની ચારે બાજુ આજે સચિત્ત-અચિત્ત પદાર્થોનું એક ચક્ર જાણે ઉભું થઈ ગયું છે, અને જીવ મમત્વ લાવથી તેમાં બંધાયેલો છે. રાગના બંધનની જીવને ખબર પડતી નથી. જેવી રીતે બિંધમાં ઉંદર કૂંક મારી-મારીને પગની મેલવાળી ચામડી ઉતારીને કરડી જાય છે અને તો પણ તે કૂંક એવી મીઠી લાગે છે કે ખબર જ નથી પડતી. એ રીતે જીવ સચિત્ત-અચિત્ત પદાર્થોની વચમાં સ્નેહતંતુ રૂપ મમત્વલાવ-રાગવૃત્તિથી એવો બંધાયેલો છે કે તે બંધન તેને બંધનરૂપ લાગતું જ નથી. આથી ભગવાને કહ્યું-પહેલા બંધનને જાણો અને જાણ્યા પછી તોડો પરંતુ જે પરિગ્રહને બંધનરૂપ માનતા જ નથી, મોહ-મમત્વને બંધનરૂપ જ ન માને, તો પછી તોડવાની વાત જ ક્યાં રહી? આથી બંને પ્રકારના બંધન બતાવાયા છે.

પરિગ્રહ

દ્રવ્ય (બાહ્ય પરિગ્રહ)

ભાવ (આભ્યંતર પરિગ્રહ)

૪ કષાય, હાસ્યાદિ ૯ નોક-
પાય, મિથ્યાત્વાદિ ૧૪

સચિત્તપરિગ્રહ

અચિત્તપરિગ્રહ

પ્રકારના

બાહ્ય પરિગ્રહમાં મુખ્યરૂપે સચિત્ત(સજીવ) અને અચિત્ત (નિર્જીવ) દ્રવ્યોનો પરિગ્રહ કરાય છે. આથી આને દ્રવ્ય પરિગ્રહ પણ કહે છે અને દ્રવ્ય આત્મથી ભિન્ન બહારનાં પદાર્થ છે. એટલે બાહ્ય પરિગ્રહ પણ કહે છે. આમાં ધન-ધાન્યાદિ નવ પ્રકારની વસ્તુઓ ગણાય છે. સાંસારમાં મનુષ્યાદિને માટે ગ્રહણ-સંગ્રહ યોગ્ય વસ્તુઓની મુખ્ય રૂપે નવ પ્રકારની જાતિઓ બંતાવી છે. કોઈપણ સંગ્રહ કરે અથવા પરિગ્રહ રાખે તો આ નવ જ પ્રકારનો બાહ્ય પરિગ્રહ હોય છે. આથી નવ પ્રકારની વસ્તુઓ ગણાવતાં શ્રાવકાચાર સૂત્ર વંદિતમાં કહ્યું છે કે — ધન-ધન્ન-ચિત્ત વત્થુ રુપ્પ સુવન્ને અ કુવિઅ પરિમાણે ।
દુપ્પણ વ્વલ્પયમ્મિ, ય પઢિક્કમે દેસિઅ સવ્વં ॥૧૮॥

નવ પ્રકારનો પરિગ્રહ —

(૧) ધન-રૂપિયા-પૈસાનો પરિગ્રહ	(૨) ધાન્ય-અનાજનો પરિગ્રહ
(૩) ક્ષેત્ર-ભૂમિ-જમીનાદિ	(૪) વસ્તુ-ઘર-મકાન આદિ
(૫) રૂપ્ય-રૂપું ધાતુ. આદિ	(૬) સુવર્ણ-સોનું આભૂષણાદિ
(૭) કુપ્ય-અન્ય બધી ધાતુઓ.	(૮) દ્વિપદ-મનુષ્ય-પક્ષી-નોકર
(૯) ચતુષ્પદ-ચાર પગવાળા હાથી, ઘોડા, ગાય, ઊંટ, ભેંસ, આદિ પશુ.	

આ રીતે મુખ્ય નવ પ્રકારનો પરિગ્રહ બતાવાયો છે. વિચારો, સંગ્રહ કરવા યોગ્યને ગ્રહણ કરીને મમત્વ બુદ્ધિથી રાખવા યોગ્ય આ નવથી પણ વધારે કોઈ વસ્તુ બાકી રહેતા હોય તો બતાવો. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ તો આ નવ મુખ્ય જાતિઓમાં બધા પ્રકારની વસ્તુઓને સમાવેશ કરી દીધો છે. આથી સંગ્રહ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓનો મુખ્ય પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો બતાવ્યો છે.

ગૃહસ્થને ઉપયોગી ૬ અર્થ પરિગ્રહ-

૧	૨	૩	૪	૫	૬					
ધાન્ય	રત્ન	સ્થાવર	દ્વિપદ	ચતુષ્પદ	કુપ્ય					
૨૪	+	૨૪	+	૩	+	૨	+	૧૦	+	૧ = ૬૪

પ્રકાર-નતરે ચૌદ પૂર્વઘર પૂજ્યપાદ ભદ્રબાહુસ્વામીએ બનાવેલ દશવૈકાલિક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં ગૃહસ્થાનો અર્થ પરિગ્રહ આ રીતે મુખ્ય ૬ પ્રકારનો બતાવીને તેના કુલ ૬૪ ભેદ-પ્રભેદ પણ બતાવ્યા છે. પરંતુ એમાં બધું બીજી રીતે સમાવેશ થઈ જાય છે. અર્થાત્ એક સમય તેવો હતો જ્યારે પૈસાથી લેવડ-દેવડનો વ્યવહાર ન હતો. ત્યારે ધન ગૌણ હતું, અથવા ધન ન પણ રહેતું અને ધાન્ય-રત્નાદિ પ્રધાન હતા ત્યારે આ રીતનો પણ ભેદ ગણતો હતો. અવાન્તર પ્રભેદોને પણ જેવી રીતે બતાવાયા છે તે પણ જોઈ લઈએ.

(૧) ધાન્યના ૨૪ લેહ :-

યવ, (જવ), ઘઉં, શાલી, વ્રીહિ, સાઠી, ચોખા, (શાલિલેહ), કોદ્રવ, જુવાર, કાંગ, રાલક, તલ, મગ, અડહ, અલસી, કાળાચણા, મકાઈ, વાલ, મઠ, ચોળા, ખંટી, મસૂર, તુવેર, કળથી, ધાણા, વટાણા વગેરે પ્રાય ૨૪ પ્રસિદ્ધ છે. અથવા આનાથી સંબંધિત નિયુક્તિ નામના ગ્રંથમાં “કુસિનાણિઅચ્ચસટ્ટિ” ના પાઠથી ૬૪ પ્રકાર ઢાળ-શાક વગેરે ધાન્યના બતાવ્યા છે. ખીજા વિવક્ષાથી ચોખા વિ. ૩૧ પ્રકારના, પાળયાહ...દ્રાક્ષાસવ વિ. નવ પ્રકાર પાણીના, અને ખાદિમ વસ્તુના ૩૦ પ્રકાર બતાવ્યા છે. તે તે દેશમાં પ્રસિદ્ધ ધાન્યાદિ ના લેહ-પ્રલેહના પ્રકારથી ૧૭ પ્રકારના ધાન્ય પણ ખીજી રીતે ગણાવ્યા છે.

(૨) રત્નના ૨૪ પ્રકાર :-

ગૃહસ્થોને માટે ઉપયોગી એવી ૨૪ વસ્તુઓની રત્નસમાન ઉપમા આપીને એની ગણતરી આ રીતે કરી છે. સોનું, શીશુ, તાંબુ, ચાંદી, લોખંડ, કલાઈ, રૂપું, ચાંદીના ધરેણાં-આભૂષણ, અને વાસણ, સિક્કા આદિ, પારસ-અકીક આદિ પત્થરના રત્ન, વજ્ર અર્થાત્ હીરા, માણેક, મોતી, પ્રવાલ, શંખ, તિનિસ (નેતરનું વૃક્ષ વિશેષ) અગરૂ, ચંદન, ઉત્તમ વસ્ત્રાદિ, ઉનના વસ્ત્ર, રેશમી વસ્ત્ર, શ્રીપણ્યાદિકાંઠ (સાગ-સેવનના લાકડા) પાટલા વગેરે, સિંહ-વાઘનું ચામડું, હાથીદાંત, ચમરી ગાયના વાલ, વિગેરે, ગંધ, વિગેરે વસ્તુ, પીપર, -પીપરીમૂળ, તજ, કાળા મરી વિગેરે દ્રવ્ય ઔષધાદિ, આ રીતે જે કિંમતી વસ્તુઓ છે, જેને ગૃહસ્થ રત્ન તુલ્ય કિંમતી માને છે. એવા આ ૨૪ લેહ ગણાવ્યા છે.

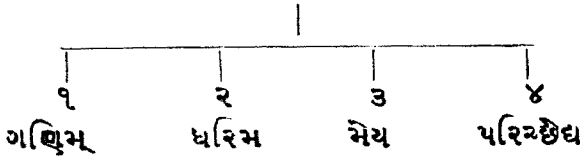
(૩) સ્થાવરના ૩ પ્રકાર, -ક્ષેત્ર, (ખેતર, જમીન) મકાન, ખગીચા.

(૪) દ્વિપદ, ૨ પ્રકાર- દાસ-દાસી (નોકર, ચાકર) રથ, ગાડી, વગેરે.

(૫) ચતુષ્પદના, ૧૦ પ્રકાર- ગાય, ભેસ, ઉંટ, ખકરી ઘેટાં વાદિહક વિગેરે જત્તમ ઘોડા, ખચ્ચર, દેશી ઘોડાં, ગધેડા, તથા હાથી વગેરે. મુખ્ય ૧૦ પ્રકારના ચતુષ્પદ પ્રાણીઓ ગણાય છે જેઓને મનુષ્ય પરબ્રહ્મ રૂપે રાખે છે.

(૬) કુપ્યનો પહેલો પ્રકાર. સોનું, ચાંદિ આ બે ધાતુઓ સિવાયની અન્ય પિત્તલ, વિ. ધાતુઓ, માટીના વાસણ, ચિનાઈ માટીના વાસણ વગેરે વસ્તુઓ, વાંસ, લાકડું વિ. જુદાજુદા કાષ્ઠ ગાડું, ગાડીઓ શસ્ત્ર, ખાટલો ગાદી-તકિયા વગેરે અનેક પ્રકારની ગૃહસ્થોપયોગી સાધન સામગ્રીના સામાન્યથી ૬ લેહ મૂળ બતાવીને અંતર્ગત ૬૪ પ્રકાર બતાવ્યા છે. સંગ્રહ યોગ્ય અથવા ગ્રહણ કરીને રાખી મૂકવા યોગ્ય આવા આવા પદાર્થો છે. તેઓની ઉપર મોહ-મમત્વ હોવું સ્વાભાવિક છે. આ પ્રમાણે તમે ૬ ગણો કે નવ ગણો બધા પદાર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

ધન પરિગ્રહના પ્રકાર, ધન ૪ પ્રકારનું છે.

(૧) જે વસ્તુ ગણીને લઈ શકાય દા.ત. રૂપિયા, પૈસા-રકમ સોપારી, શ્રીફળ, જ્યક્ષણ વિગેરે ગણીને જેની લેવડ-દેવડ થાય છે તે ગણિમ.

(૨) ધરિમ— જે વસ્તુ ધારીને ત્રાજવા ઉપર તોલીને લેવાય દેવાય છે તે ધરિમ દ્રવ્ય છે. દા.ત. કેસર, ગોળ, સાકર, વિગેરે.

(૩) મેય— જે વસ્તુ માપીને અથવા ભરીને આપી શકાય તે મેય દા.ત. ધી, તેલ, દૂધ, વિગેરે, કપડું કે જે માપીને અપાય છે, શેર-ખશેર લીટર વિ. નું માપ જેને વિષે પ્રચલિત છે.

(૪) પરિગ્રહેધ— જે વસ્તુને કસોટીના પત્થર વિ. ઉપર કસીને અથવા છીણીથી છેદીને કચ-વિકચ કરી શકાય, જેની કસોટી ઉપર કસીને પરીક્ષા કરી શકાય, અનેકને બતાવીને પરીક્ષા કરીને નિશ્ચય કરીને લેવડ-દેવડ થાય તે દા.ત. સોનું, ચાંદી, રત્ન, હીરા, ગવેરાત વિ. પરિગ્રહેધ પ્રકારથી ઝાળખાય છે. આ રીતે ધન ચાર પ્રકારનું બતાવ્યું છે, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ચારે પ્રકારના ધનને ગ્રહણ કરીને લોકો પોતાની પાસે સંગ્રહ કરીને રાખે છે. કોઈની પાસે એકનું પ્રમાણ

વધારે છે. તે બીજી વસ્તુ ઝોઠી પણ હોઈ શકે છે અથવા પરિગ્રહ-વૃત્તિથી બધા પ્રકારના ધન-ધાન્યાદિ પણ પોતાની પાસે રાખ્યા હોય તેવું બની શકે છે, પોતાના બનાવીને રાખ્યા હોય. પોતાની માલિકી તેના ઉપર રાખી હોય. આ રીતે દ્રવ્ય પરિગ્રહના આ નવ પ્રકાર ગણ્યા છે, જેમાં આપણા આત્માથી ભિન્ન બાહ્ય વસ્તુઓ છે. આવી વસ્તુઓના સંગ્રહને બાહ્ય પરિગ્રહ પણ કહે છે. અને નવ પ્રકારના દ્રવ્યની પ્રાધાન્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને આને દ્રવ્ય પરિગ્રહ પણ કહેવાય છે.

આભ્યંતર- (ભાવ) પરિગ્રહ :-

જેવી રીતે દ્રવ્ય પરિગ્રહનું વિવેચન કર્યું તેમાં સંગ્રહ કરેલી, ચારે બાજુથી ગ્રહણ કરેલી વસ્તુઓ ઉપર આસક્તિ, મોહ રહે છે. મારાપણાનું મમત્વ રહે છે. તેવી રીતે આત્માની અંદર જે આત્મભિન્ન વસ્તુઓ હોવા છતાં પણ સંગ્રહ કરીને રાખી છે. જેવી રીતે રાગ-દ્વેષ, કષાય, વિષય-વાસનાની વૃત્તિ, મિથ્યાત્વ, કઠાગ્રહ, હાસ્યાદિ નોકષાયાદિ કર્મ, યશ, પ્રતિષ્ઠા, ઇચ્છા, વસ્તુ પાસે ન હોવા છતાં પણ લાલસા આસક્તિ આદિ ૧૪ પ્રકારનો આભ્યંતર પરિગ્રહ બતાવ્યો છે શ્રી પંચમાંગ ભગવતી સૂત્રમાં પરિગ્રહને મુખ્ય ત્રણ વિભાગમાં જુદું કરીને બતાવ્યું છે. (૧) કર્મ (૨) શરીર, (૩) ભંડોપકરણ.

(૧) કલેશ- કષાય, મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષાદિ, હાસ્યાદિ નોકષાય વગેરે સર્વ કર્મ છે. આવું કર્મ જે આત્માથી ભિન્ન બાહ્ય જડ પદાર્થ છે. કર્મણુ વર્ગણના પુદ્ગલ પરમાણું સ્વરૂપ છે, તેને પણ પોતાનું જ સ્વરૂપ માની લેવું ભાવ પરિગ્રહ છે. રાગ-યુક્ત પોતાના પ્રેમપૂર્ણ સ્વભાવને પોતાનો સ્નેહથી ભરેલો પ્રેમપૂર્ણ સ્વભાવ માની લેવો અને તેને અનુસાર માયા, કપટ કરવી, લોભ કરવો તે રીતે દ્વેષવૃત્તિના કારણે ક્રોધ-માનની પ્રવૃત્તિને જ પોતાનો સ્વભાવ માની લેવો. આ રીતે કષાયો ઉપર પણ મમત્વ, મારાપણાની યુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવી. તેમાં મોટાઈપણું માનવું, અભિમાન રાખવું... હા સાહેબ ! મારો તો સ્વભાવ ઘણો ક્રોધી છે.... અને તે જ સાડું છે, થોડો ક્રોધ ન રાખું, થોડી આખો લાલ ન દેખાડું, થોડી ધાક ધમકીથી ન બોલું તો તો લોકો મને કંઈ ગણે જ નહીં ? પાંચની વચમાં મારી કિંમત ઘટી જાય. એ રીતે માન, માયા, લોભના વિષયમાં પણ વિચારવું અરે....હાલ....

જમાનો જ એવો છે, બહુ સીધા, સરળ-સાદા બનીને ચાલવામાં મળ નથી. નહીં તર લોકો બનાવી જાય છે. આથી થોરા માયાવી, કપટી તો રહેવું જ જોઈએ. હા.... થોડું માન-પાન-મોટાઈપણું તો બતાવવું જ જોઈએ, તો જ લોકો અમારી સામે નમીને ચાલે. આ રીતે હાસ્યાદિ નોકપાયના સ્વભાવને પણ લોકોએ સાફ માની લીધું છે. અરે! મારો સ્વભાવ તો બહુ હસમુખો-વિનોદી છે. હું તો હજારોને હસાવું છું. ઘણો સારો સ્વભાવ છે. આવી વ્યક્તિ હાંસી-મસ્કરી કરવાના ભાવને પણ સારો માનીને તેને ટકાવવા માટે રમુજી ટુચકાઓ વાંચે છે. તેવી રીતે હાસ્ય-વિનોદના મનોરંજનના પુસ્તકો વગેરેનો અભ્યાસ કરીને હાસ્યમય સ્વભાવને કાયમ બનાવી રાખવા માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે. કોઈનામાં મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન, વિપરીત જ્ઞાન, વિપરીત શ્રદ્ધા પણ પડી છે, તો તે તેને પણ સાફ માને છે સારું છે મારી શ્રદ્ધા ધર્મ પર નથી તો સારું છે, કાલે હું પણ મારી માતાની જેમ વધારે શ્રદ્ધાળું થાઉં તો તપ-તપશ્ચર્યા કરી-કરીને શરીરને કૃશ કરી દઉં, સૂકવી દઉં. પરંતુ સારું છે મારામાં શ્રદ્ધા નથી, અજ્ઞાન છે, મિથ્યાત્વ છે. આથી હું હંમેશા ખાઈ-પીને મરત-મોટો-તાજો-તગડો રહું છું. આમાં મળ છે.

કોઈ-કોઈ એવા પણ હોય છે જે અજ્ઞાનતાને જ સારી માને છે. સારું જ છે કે અમે મૂર્ખ છીએ, અશિક્ષિત છીએ, ભણેલા નથી. આથી અમને કોઈ પરેશાન તો નહીં કરે કોઈ તાર કરવા માટે લખવા માટે કહે અથવા હિસાબ-કિતાબ વગેરે માટે કહે, અથવા આ લખો આ લખો....આ વાંચો...વગેરે કહે તો એવું કહી દઈએ છીએ કે અમને આ વિષયમાં કંઈ જ આવડતું નથી. અમે આ વિષયમાં કંઈ જ જાણતા નથી સારું માની લીધું કે તમને આવડતું નથી, પરંતુ શીખવાની પણ તૈયારી નથી. કોઈ કહે લો ભાઈ! અમે શીખડાવી દઈએ તો પણ જવાબી આપી દે છે-ના, ના, મારે શીખવું નથી.

अपठितेनापि मर्तव्यं, तर्ही किमर्थम् पठितव्यम् ।

અરે! ભણવાવાળાને પણ આખરે તો મરવાનું જ છે, વિક્લાન પડિતે પણ આખરે તો મરવાનું જ છે અને ન ભણેલા અમારા જેવા અભણને પણ અન્તે તો મરવાનું જ છે? તો પછી ફોગટ શા માટે ભણવાનું? નકામું મગજ શા માટે ખરાબ કરવું? શું કરવું છે

ભણીને ? આ રીતે પોતાના અજ્ઞાનને પણ સારું માનીને પોષે છે. આ સંસાર છે અનંત જીવ છે. આથી તમને બધા પ્રકારના જીવો મળશે. આવા મહા અભ્યંતર પરિગ્રહી જે પોતાના કષાય, મિથ્યાત્વ અજ્ઞાન વગેરે કર્મોને પણ સારા માને છે. છોડવા નથી ઇચ્છતા અરે ! કર્મ જે હેય ત્યાગ કરવા યોગ્ય તત્ત્વ છે, ક્ષય કરવા યોગ્ય, અપાવવા હાયક છે તેને પણ સારા માનીને, રાગથી પોતાના માનીને જીવ અજ્ઞાનવશ તેને પણ સારા માનીને તેનામાં મસ્ત રહે છે. આ આભ્યંતર-આંતરિક પરિગ્રહ છે. જીવ વિશેષ જે ભૂંડ તે વિષ્ટામાં જ મસ્ત છે, અને રાજહંસ માન સરોવરના નિર્મલ સ્વચ્છ પાણીમાં મસ્ત છે. તેવી રીતે અજ્ઞાની પણ પોતાના અજ્ઞાનમાં મસ્ત છે અને જ્ઞાની પોતાના જ્ઞાનમાં મસ્ત છે. માત્ર એટલું જ છે કે....એક કર્મોનો ક્ષય કરે છે. જ્યારે બીજો કર્મ બાંધે છે. એ રીતે જોઈએ તો બાહ્ય પરિગ્રહ એટલો નુકશાનકારક નથી જેટલો અભ્યંતર પરિગ્રહ છે. બાહ્ય પરિગ્રહને તો છોડીને હીક્ષા પણ લેવાવાળા અને મુમુક્ષુ ભાગ્યશાળી છે. પરંતુ અભ્યંતર પરિગ્રહ છોડવો બહુ જ મુશ્કેલ છે. બાહ્ય પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ શરીર પર વસ્ત્ર પણ ન ધારણ કરી નગ્નાવસ્થામાં યાવજજીવન રહેવું સહેલું છે. પરંતુ અભ્યંતર પરિગ્રહને ત્યાગ એક દિવસ માટે પણ કરવો ઘણો દુષ્કર છે.

બેમાં કોણુ પ્રબલ છે ?

દિગંબર સમ્પ્રદાયનું કહેવું છે કે વસ્ત્રનો પરિગ્રહ પણ મોક્ષમાં બાધક છે. આથી તેમના સાધુઓ નિર્વાસ રહે છે અને નારીના શરીરને માટે વસ્ત્રની સુરક્ષા અનિવાર્ય છે. માટે સ્ત્રી હીક્ષાનો નિષેધ વસ્ત્રના હેતુથી જ કરવો પડ્યો., માની લો, કે વસ્ત્રનો પરિગ્રહ મોક્ષમાં બાધક છે. પરંતુ શું માત્ર એક વસ્ત્રનો જ પરિગ્રહ બાધક છે અથવા બીજી પણ કોઈ વસ્તુનો પરિગ્રહની બાધક છે ? કેમ કે શું પરિગ્રહની કોઈ સીમા છે ? કોઈ મર્યાદા છે ? શું આ નિશ્ચિત છે કે અમુક વસ્તુનો જ પરિગ્રહ થઈ શકે છે. અને અમુક વસ્તુનો પરિગ્રહ નથી થઈ શકેતો ? ના, પરિગ્રહને માટે વસ્તુ મોટી હોય કે નાની હોય, સામાન્ય હોય કે વિશેષ હોય, તુચ્છ હોય કે કિંમતી હોય ? આનાથી કોઈ સંબંધ નથી. સામાન્યથી સામાન્ય, તુચ્છ અને ન ગણી શકાય તેવી વસ્તુ પર

પણ મમત્વ મોહ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે વસ્ત્ર પર વધારે મોહ છે કે શરીર પર? સામાન્યથી કોઈપણ માનવીને જો આ પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો જવાબ એ મળશે કે શરીર પર વસ્ત્રથી તો લાભ ગણી શરીરની કિંમત છે અને તે બધા સમજે છે. સમય આવે વસ્ત્ર પણ ફેંકી દે છે અને શરીરની રક્ષા કરે છે.

તિર્યંચ પશુ-પક્ષીની ગતિમાં કયાં વસ્ત્ર હોય છે? નિર્વાસ્ત્ર જ શરીર છે. પરંતુ દેહરાગ છે કે નહીં? આ જીવાત્માને અનાદિ અનંત કાળથી જ દેહરાગ સતાવી રહ્યો છે. દેહ મમત્વની બુદ્ધિ દેહભાવ જેટલો સતાવી રહ્યો છે. તેનાથી એટલું વધારે તો બીજુ કોઈ મમત્વ નહીં હોય. આને જ દેહાધ્યાસ પણ કહે છે. અનાદિકાળથી લઈને આજસુધી અનંતકાળ વીતી ગયો છે. એકપણ જન્મ શરીર વિના નથી થયો. નિગોદ અવસ્થામાં પણ સૂક્ષ્મ સાધારણ વિનસ્પતિકાયતું શરીર તો જરૂર હતું. ત્યાંથી લઈને આજ સુધી શરીર રહેલું જ છે. વસ્ત્ર વિના તો અનંત જન્મ થઈ ગયા પરંતુ શરીર વિના એકપણ જન્મ નથી થયો. સંભવ જ નથી. અશરીર તો એકમાત્ર સિદ્ધ જ છે, મુક્ત જ છે. સંસારી જીવમાત્ર શરીરધારી છે. સંસારમાં રહેવું હોય તો શરીર અનિવાર્ય છે. એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં બધા પ્રકારના જળચર, સ્થળચર, ખેચર, પશુ-પક્ષી એ પ્રમાણે નરકમાં બધા નારકી જીવોને, અહીં સુધી કે બધા જીવોના શરીર પર વસ્ત્ર છે જ નહીં. આ બધા જ નિર્વાસ્ત્ર છે. પરંતુ બધા શરીરધારી છે. આના પછી માત્ર દેવ અને મનુષ્યના બે જ જન્મમાં વસ્ત્રનો સંબંધ આવ્યો છે. આથી વસ્ત્ર રહિત અનંત જન્મ થયા છે. હવે વિચારો ! શેનો અધ્યાસ વધારે છે ? વસ્ત્રનો અથવા શરીરનો ? એક મચ્છર પણ આવીને અમારા શરીર પર બેસે છે તે સમયે અમે તેને શા માટે ઉડાડીએ છીએ ? કેમ કે દેહરાગ વધારે છે. આથી જો વસ્તુનો પરિગ્રહ મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં બાધક થઈ શકતો હોય તો એનાથી લાભ ગુણો વધારે દેહરાગ, દેહમમત્વ, ભાવ મોક્ષમાં બાધક માનવો જ પડશે. એ નિર્વિવાદ નિશંક સત્ય છે.

શું વસ્ત્ર ત્યાગથી એવું માની લેવું બેઈએ કે દેહરાગ ઘટી ગયો છે ? દેહમત્વભાવ નાશ પામી ગયો છે ? ના, તિર્યંચ પશુ પક્ષીના

ભવમાં તો જન્મથી જ વસ્ત્ર નથી તો પણ બધા પ્રકારનાં દેહરાગાદિ છે. સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો તેથી ચંદ્ર પણ અસ્ત થઈ ગયો એવું માનવાની આવશ્યકતા નથી. કેમ કે સૂર્ય ચંદ્ર બંને સ્વતંત્ર ભિન્નભિન્ન અસ્તિત્વ છે. એકબીજાના પૂરક નથી. એકબીજાના સંબંધમાં નથી. તેવી રીતે દેહ અને વસ્ત્ર બંનેનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે. આથી એકને કારણે બીજા જોડે કોઈ સંબંધ નથી. વસ્ત્રરાગ ઓછો થઈ પણ ગયો હોય પણ તેટલા માત્રથી શરીરનો રાગ ઓછો થઈ ગયો છે એવું માનવું મોટી ભૂલ છે. નિર્વસ્ત્ર અવસ્થામાં દેહરાગ અત્યંત પ્રબળ હોઈ શકે છે અને તીર્થંકર જેવી મહાજ્ઞાની વિભૂતિના જીવનમાં વસ્ત્ર હોવા છતાં પણ ન તો તેમને વસ્ત્ર ઉપર રાગ છે ન તો દેહરાગ છે. કારણ કે ત્યાં જ્ઞાન જાગૃતિ પ્રબળ છે. દીક્ષા લેતાંની સાથે જ જેમને મનઃપર્ચવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને જન્મથી ત્રણ જ્ઞાન તો અવશ્ય હોય છે, આથી ચાર જ્ઞાનયુક્ત મહાપુરુષના વિષયમાં આ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત નથી થતો ! આથી પ્રભુના દીક્ષા સમયે દંડ્ર મહારાજ પોતે પ્રભુના શરીર ઉપર એક દેવદુષ્ય વસ્ત્ર અર્પણ કરે છે હવે તે વસ્ત્ર શરીર ઉપર રહે તો પણ શું અને ન રહે તો પણ શું ? જ્યાં દેહરાગ જ નથી. ત્યાં વસ્ત્રનોરાગ કેવી રીતે ટકી શકે ? શ્રી પ્રભુ એવા ઘોર, કઠોર ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. એવી ઘોર, આકરી તપશ્ચર્યા કરે છે, એવા ઉગ્ર વિહાર અને એવો પંચમુઠ્ઠી કેશલોચ કરે છે. કર્મક્ષયની કઠિન સાધના કરે છે. કે એમનો પ્રબળ દેહરાગ પણ અગ્નિની સામે ધીની જેમ પીગળી જાય છે. ઓગળી જાય છે.

આ બાબુ તીર્થંકરપણાને અતિશય એટલો શ્રેષ્ઠ છે કે તેમની આહાર નિહારની ક્રિયા ચર્મચક્ષુધર મનુષ્ય તો જોઈ જ શકતો નથી. તેમની કરપાત્ર લઘિ એવા પ્રકારની છે કે એક ટીપું શરીર ઉપર અથવા નીચે પડતું જ નથી. તો પછી સ્ત્રીના સ્પર્શ કરવાનો કે સાઈ કરવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાંથી ઉપસ્થિત થાય ? પરંતુ, આજે તેવા પ્રકારની લઘિઓ અને શાકિતઓ નહોવા છતાં પણ તે કરપાત્રતાનું અનુકરણ કરવું તે દોષારૂપ અને હારયારૂપ બને છે. આજે સ્ત્રીનો સ્પર્શ તથા સાઈ કરવું વિ. અનેક પ્રકારના દોષો આવીને ઉભા રહે છે. આન્તર પરિગ્રહ રાગ-દ્વેષ-કષાયની માત્રા ઘટતી નથી કાળને અનુસાર સામન્યવસ્ત્ર રાખીને

પણ, વસ્તુ ધારણ કરીને પણ અનાસક્ત ભાવથી રહેવું તે પણ નિષ્પરિગ્રહીતાનું જ સ્વરૂપ છે. કારણ કે અહીં અપરિગ્રહી વસ્તુને રાગભાવથી, આસક્તિ કે મોહ, મમત્વ, મૂર્છાથી રાખે છે એવું નથી. વસ્તુ ધારણ કરવાથી લોક મર્યાદા સચવાય છે. દેહની લગ્ન ઢંકાઈ જાય છે અને એમાં પણ પરિમિત, સીમિત એટલે કે જરૂરી તથા પ્રમાણપિત જ વસ્તુ રાખવાનાં હોય છે. રંગબેરંગી વસ્તુ હોતા નથી તેથી વૈરાગ્ય જળવાઈ રહે છે હા, કદાચ કેઈ તીવ્ર રાગ રાખે તો તેનું પણ પતન થાય છે. રાગ કે આસક્તિ ભલે વસ્તુ ઉપર હોય કે ખીલ કેઈ વસ્તુ ઉપર હોય તો પણ તે જરૂર દોષ છે. કર્મબંધનું કારણ છે.

એક સાધ્વી મરીને ગરોળી બની

એક શ્રાવિકાએ દીક્ષા લેતી વખતે ચાર મૂલ્યવાન કિંમતી રત્નો સાથે રાખી લીધા. સાધ્વી બનીને તે ચાર રત્નોની પોટલી છૂપાવી રાખી. તેના ઉપર તીવ્ર મૂર્છા હતી, અત્યંત આસક્તિ હતી. ભયંકર રાગ હતો. એક તો સામાન્યથી પણ સ્ત્રીમાં રાગની, મોહની માત્રા વધારે જ હોય છે અને એમાં પણ આ તો જ કિંમતી રત્નો ? પછી પૂછવું જ શું ? તે સાધ્વીજી ઘર, સંસાર બધું જ છોડી શક્યા પણ ૪ રત્નો ના છુટયા ! અતે તીવ્ર આસક્તિના કારણે તેનું મન તે રત્નોમાં રહી ગયું. આયુષ્યનો બંધ પડ્યો. આયુષ્યની સમાપ્તિ પછી મરીને તિર્યંચ ગતિમાં જવું પડ્યું. તે ઉપાશ્રયમાં ગરોળી બનીને અહીંતહીં ફરતી રહે છે. તે જ પોટલી પર આવીને બેસવા લાગી. બીજા સાધ્વી જીઓએ મળીને એકવાર કેઈ જ્ઞાની મહાત્માને પૂછ્યું તો....સાધ્વીની મોહદશાનો પત્તો લાગ્યો. સાધ્વીજી જ મરીને ગરોળી બની છે....ગરોળી પણ મન સહિત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પ્રાણી છે. જ્ઞાની ગુરૂનું વચન સાંભળીને ઉઠા પોહથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વ જન્મ દેખાયો. આત્મા જાગૃત થઈ ગયો, ગરોળી સાવધાન થઈ ગઈ. અનશન કરી કીધું અને મરીને દેવગતિ (સ્વર્ગ) માં ગઈ. પરિગ્રહમાં પદાર્થનો રાગ પદાર્થની મૂર્છા....કેવી રીતે જન્મ બગડે છે ?....

પરિગ્રહની સાચી વ્યાખ્યા શું છે ?

શું માત્ર વસ્તુ પાસે છે એમાં જ પરિગ્રહ કહ્યો છે ? ના, ઉમા-

સ્વાતિ મહારાજે તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં પરિગ્રહનું લક્ષણ કરતાં સાથે જ લખ્યું છે કે—“મૂર્છા પરિગ્રહઃ” ॥ ૭-૧૨ ॥ જડ અથવા ચેતન કોઈપણ વસ્તુ પર મૂર્છા અર્થાત્ આસક્તિ એ જ સાચા અર્થમાં પરિગ્રહ છે તીવ્રરાગ કહો તીવ્ર મોહ મમત્વ કહો. આ પરિગ્રહનું લક્ષણ છે. પરિગ્રહ શબ્દ સામાન્ય અર્થને જણાવનાર છે. પરિ-સમન્તાત્ ચારે બાજુથી ગ્રહણ કરવું એ પરિગ્રહ છે. પરંતુ માત્ર ગ્રહણ કરવું એકદું કરવું અથવા સંગ્રહ કરવું જ પરિગ્રહ નથી. આથી ઉભાસ્વાતિ મહારાજે પદાર્થને નહીં, વસ્તુ સંગ્રહને નહીં, પરંતુ વસ્તુનું મમત્વ, વસ્તુ તરફથી તીવ્ર આસક્તિ, તીવ્ર રાગભાવ અર્થાત્ મૂર્છાને પરિગ્રહ કહ્યો છે. તે ખરોખર જ કહ્યું છે પણ એનો અર્થ એ નથી કે વસ્તુથી કોઈ સંબંધ જ નથી, ના, આથી વસ્તુ વધારે રાખવાની છૂટ નથી મળતી.

વસ્તુ (પરિગ્રહ) અને મૂર્છાની વચ્ચે સંબંધ છે. પણ ખરો અને નથી પણ ખરો. વસ્તુવાળા બધા પરિગ્રહી-મૂર્છાવાળા જ છે એવું પણ નથી. દા. ત. શાલિભદ્ર જેવા મહાત્માની પાસે અમાપ ઋદ્ધિ સિદ્ધિ હતી પરંતુ અંશ માત્ર પણ આસક્તિ ન હતી. તેથી જ તે ત્યાગ કરી શક્યા અને બીજી બાજુ વસ્તુ ન ડોવા છતાં પણ મૂર્છા બહુ હોઈ શકે છે. જેવી રીતે એક ભિખારી છે. તેની પાસે કંઈ જ નથી. પરંતુ મૂર્છા અત્યધિક છે. ચક્રવર્તીનું રાજ્ય મળી જાય તો પણ ઈચ્છે છે. વિચારોના હવાઈ તરંગો વડે શેખચલ્લીના વિચાર કરે છે. સ્વપ્નમાં પણ ભિખારીને ચક્રવર્તીના રાજ્યની પ્રાપ્તિ દેખાય છે. એટલું જ નહીં, પોતાની પાસેના ફાટેલા-તૂટેલા એક કપડાની ઉપર પણ તેને પૂરા મોહ છે. પૂરી મૂર્છા છે. એ રીતે ચાર ભેદ બનશે.

૧. વસ્તુ છે પણ મૂર્છા નથી.
૨. મૂર્છા છે પણ વસ્તુ નથી.
૩. મૂર્છા પણ છે અને વસ્તુ પણ છે.
૪. મૂર્છા પણ નથી અને વસ્તુ પણ નથી.
૧. વસ્તુ છે પણ મૂર્છા નથી જેમ કે શાલિભદ્ર ભરત આદિ ચક્રવર્તી
૨. મૂર્છા છે પણ વસ્તુ નથી દા.ત. ભિખારી દરિદ્ર

(૩) મૂર્છાં પણ છે અને વસ્તુ પણ છે, દા.ત. મમ્મણ શેઠ વિચારો! મમ્મણ શેઠ પાસે શું એાછું હતું? અમાપ ધન હતું. જે સોનાના બળદોને હીરા-મેતાી-રત્નોથી શણગાર્યાં હતા.બીજા એક બળદનું માત્ર એક શીંગડું જ રત્નોથી જડવાનું બાકી હતું. મગધનો સમ્રાટ શ્રેષ્ઠિક જેવો ઋદ્ધિ સંપન્ન રાજા પણ એકવાર તેા જોઈને ચમકી ગયો, આશ્ચર્યચક્રિત થઈ ગયો. અરે! એના છઠ્ઠા છુટી ગયા. આ બધું હોવા છતાં પણ.... મમ્મણે જાંઠગી સુધી ખાધું શું? માત્ર તેલ અને ચણા અથવા ચોળા અરેરે! હોવા છતાં પણ બિચારો ખાઈ ન શક્યો લક્ષ્મી હોવા છતાં પણ ભોગવી ન શક્યો. મમ્મણ શેઠના જીવનમાં જાંઠા જઈ ને થોડું ચિંતન કરીએ...કે મમ્મણના જીવનમાં મૂર્છાં વધારે છે કે વસ્તુ? જેમાંથી શું વધારે છે? જ્ઞાની કહે છે. મૂર્છાં જ વધારે છે. છાંછાનેા તેા કોઈ અંત જ નથી. આશા તેા આકાશની જેમ અનંત છે. સીમાતીત છે, જ્યારે વસ્તુ તેા મર્યાદિત છે સંસારમાં પણ આવું તેા ક્યારેય શક્ય જ નથી કે ઈચ્છા હોવા છતાં પણ જગતની બધી વસ્તુઓ એકને જ ન મળી જાય? વસ્તુઓ અનંત છે. તેમ તેને ભોગવવાવાળા જીવો પણ અનંત છે. આથી આશા ઈચ્છા અનંત, અસીમ, અમાપ હોવાનો સંભવ છે પરંતુ એકની પાસે અનંત વસ્તુઓ હોય એવું સંભવ નથી.

હા, વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ પૂર્વના પુણ્યોદયથી છે એમાં શંકા નથી. પરંતુ ઈચ્છા-તૃષ્ણા, મૂર્છાં, આસક્તિ તેા મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ અલગ બીજ છે અને વસ્તુનેા ભોગ અથવા ઉપભોગ ગુદી ગુદી વસ્તુ છે. વસ્તુ પૂર્વના પુણ્યથી મળી પરંતુ વચમાં કોઈ એવા અંતરાય કર્મનેા ઉદય થઈ જાય તેા વસ્તુ હોવા છતાં પણ તમે દુઃખી જ રહેશો, દુઃખી જ બનશો, ભોગવી નહીં શકો. સાધુ મુનિરાજને લાડવા વહોરાવવાના પુણ્યોદયથી મમ્મણ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પામ્યો. પરંતુ મહારાજની પાસેથી લાડવા પાછા લેવાના કારણે અંતરાય કર્મ પણ લયંકર બાંધ્યું. જેના ક્ષણ સ્વરૂપ જિંદગી સુધી તેલ ચણાથી વધારે કંઈ જ ખાઈ નહીં શક્યો. પુણ્યોદય હતો પરંતુ સાથે પાપનેા ઉદય પણ તીવ્ર હતો લક્ષ્મી હતી. પરંતુ મૂર્છાં એથી અધિક હતી. આથી આવી મૂર્છાં સાતમી નરકમાં લઈ ગઈ. શું ક્ષયદો? લાભ

શું થયો? સુંદર, કિંમતી અને દુર્લભ મનુષ્ય જન્મ પણ લક્ષ્મીની પાછળ સર્વથા હારી ગયો. ન કોઈ ધર્મધ્યાન થયું, ન જીવન સફલ થયું? ગતિ પણ બગડી જન્મ બગડ્યો, મૃત્યુ બગડ્યું! બધું જ બગડ્યું! આવી લક્ષ્મી શું કામની?

એક કાગળની નોટ પણ નરકમાં લઈ જાય? એક રૂપિયો પણ અમારા મનમાં રાગ ઉત્પન્ન કરે અથવા એક પૈસા પણ જે ભાઈ ભાઈમાં સંઘર્ષ કરાવે કલેશ-કષાયનું નિર્માણ કરાવે તો તે પૈસા શું કામના? થોડા પૈસાને માટે પિતા પુત્રને મારી દે છે. દહેજને માટે પતિ પત્નીને મારી દે છે, સાસુ વહુને મારી દે છે. ચાર આનાના નિમિત્તથી પાનવાળાની સાથે એક સબ્જનને ઝગડો થયો અને આવેશ તીવ્ર આવતા જ.... એકે બીજા પર અને બીજાએ પહેલાં પર એવો પ્રહાર કર્યો કે બંને મરી ગયા અને ચારઆની ત્યાં જ પડી રહી.

બસ કન્ડક્ટરે ૧૦ પૈસાનું નિમિત્ત લઈને.... એક પ્રવાસીની સાથે ઝગડો શરૂ કર્યો વધતાં વધતાં વાત ઘણી આગળ વધી ગઈ. એટલામાં કન્ડક્ટરને બસનું હેન્ડલ લઈને તે પ્રવાસીના માથામાં મારી દીધું. પ્રવાસી એ વળીને જલદીથી તીક્ષ્ણ હથિયારથી કન્ડક્ટર પર નિશાન તાક્યું પરિણામ એ આંચું કે ૧૦ મિનિટમાં દસ પૈસાના નિમિત્તથી બંને મરી ગયા.

મોટાભાઈ નાનાભાઈનું શર્ટ પહેરીને બહાર ચાલ્યો ગયો હતો. નાનાભાઈએ આવીને તપાસ કરી શર્ટ ન મળ્યું પત્ની... ક્રોધથી ઉત્તેજક શબ્દ બોલી. પતિ નાના ભાઈને ગુસ્સો આવ્યો. આ બાબુ નવા... નવા... કિંમતી શર્ટનો મોહ હતો ઠીક છે, હવે ભાઈને આવવા દો... જોઉં છું.... રાત્રે મોટો ભાઈ ઘેર આવ્યો ત્યારે નાનો ભાઈ દરવાજે બોલવાના બહાને દરવાજાની પાછળ છૂપાઈ ગયો. દરવાજે બોલ્યો. જેવો મોટા ભાઈએ ઘરમાં પગ (મૂક્યો) કે એટલીવારમાં તો નાના ભાઈએ પાછળથી પીઠમાં તીક્ષ્ણ છરી લોકી દીધી. પ્રાણપંખેડૂં જાડી ગયું. મોટો ભાઈ ચીસ પાડીને મરી ગયો હવે.... નાના ભાઈએ તેના શરીર પરથી... પોતાનું શર્ટ કાઢ્યું પરંતુ શર્ટ પણ છરીથી ફાટી ગયું હતું.... અરે.... હવે શું કામ આવશે? ગટરમાં ફેંકી દીધું. શર્ટ કોને મળ્યું? શું થયું? પરંતુ મોટાભાઈની તો હત્યા થઈ ગઈ એક શર્ટ પર કેટલી આસક્તિ? કેટલો મોહ?

જરૂર, ગૃહસ્થીજીવનમાં લક્ષ્મી હોવી એવું આવશ્યક માન્યું છે. ગૃહસ્થની પાસે પૈસા ન હોય તો તેની કૂટી કોડી જેટલી પણ કિંમત નથી, તેવી રીતે સાધુની પાસે એક નવો પૈસો પણ હોય તો તેની કૂટી કોડીની પણ કિંમત નથી કહ્યું છે કે

यत् यत् गृहस्थानां भूषणं तत् तत् साधुनां दुषणम् ।

જે જે ગૃહસ્થના ભૂષણ (શોભા, ગુણ) છે તે જ સાધુના દૂષણ કહેવાય છે. ગૃહસ્થની શોભા પૈસામાં છે, તો તે જ પૈસામાં સાધુને માટે દૂષણ બતાવ્યું છે. સાધુની શોભા તેના તપ-ત્યાગ-જ્ઞાનમાં છે. ગૃહસ્થ જીવનમાં પૈસા હોવા એ જરૂર ભૂષણ છે. પરંતુ તેનો મતલબ એ નથી કે કેવા પણ પૈસા હોય, કોઈના પણ હોય, કેટલા પણ હોય અને કોઈ પણ રસ્તાથી આવ્યા હોય...ના, એક અપેક્ષાથી ઉપરની વાત કહેવાઈ ગઈ છે પરંતુ બીજી અપેક્ષાએ એ પણ કહેવાયું અર્થમનર્થકારણં પરમમ્” અર્થ, ધન, પૈસા મહા અનર્થનું પણ કારણ છે. જ્યારે જે અપેક્ષાથી વાત કરાય ત્યારે તે અપેક્ષાથી સમજવી જોઈ એ જે રૂપિયા પૈસા અનેક પાપ કર્મ કરાવીને નવા કર્મ બંધાવીને નરકમાં દુર્ગતિમાં લઈ જાય તો તેવા પૈસા શું કામના? એક કાગળના નોટની આસક્તિ એક સોનાની ગિનીનું મમત્વ, એક ચાંદીના સિક્કાનો લોભ એટલે પૈસાનો પણ તીવ્ર મોહ જે અમારી ગતિ બગાડે, અમારો જન્મ બગાડે આલોક અને પરલોક બગાડે તો એવા પૈસા, એવી લક્ષ્મી શું કામની?

પૈસા (વસ્તુ) ખરાબ છે કે તેની આસક્તિ ખરાબ છે? :-

પૈસા તો તે છે કે જે બધાની પાસે છે. બધાની પાસે એક સરખા જ પૈસા છે. હા, સંખ્યા ઓછી-વધારે છે. પરંતુ પૈસાનું સ્વરૂપ તો સર્વત્ર એક જેવું છે. પણ બધાને પોતપોતાની આસક્તિ-મૂર્છા ઓછી-વધારે છે. ભખારી પાસે તો છે જ કેટલું? ... પાંચ-દસ રૂપિયા તો પણ મૂર્છા કેટલી છે? પાંચ-દસ પર આસક્તિ કેટલી છે? જ્યારે શાલીભદ્ર પાસે કેટલું હતું? ૯૯ પેટીઓ રોજ ઉતરતી હતી. સવા લાખ સુવર્ણ મુદ્રાની એક રતન કંબલ એવી ૧૬ રતન કંબલ ખરીદીને પ્રત્યેકના બખબે ટુકડા કરીને ૩૨ પત્નીઓને આપી દીધી. પત્નીઓએ સવારે સ્નાન કરીને તે રતનકંબલથી શરીર લૂછીને ગટરમાં ફેંકી દીધી, વિચારો! કેટલો ઋદ્ધિ સીદ્ધિ

હતી? કેટલો અપાર વૈભવ હતો? અમાન-સમાન સંપત્તિ હતી? છતાં પણ તીવ્રરાગ ન હતો, મૂર્છા કે આસક્તિ અંશ માત્ર પણ ન હતી એટલે જ ન્યારે બધું જ છોડવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે બે મીનીટની પણ વાર ન લાગી. એક ક્ષણમાં જ બધું છોડીને દીક્ષા લઈ લીધી... અને મહાશીલા ઉપર પાદપોગમન અણશણ સ્વીકારીને આત્મકલ્યાણ સાધી લીધું.

સદ્ભાવ રાગ અને અસદ્ભાવ રાગ-

સદ્ભાવ એટલે વસ્તુનું હોવું અને અસદ્ભાવ એટલે વસ્તુનું ન હોવું. પરંતુ બંને સ્થિતિમાં રાગ હોઈ શકે છે અને બંને સ્થિતિમાં રાગનો અભાવ પણ હોઈ શકે છે. બંને સ્થિતિને વિચારો. એકમાં વસ્તુ છે અને રાગ ખૂબ છે તો પણ જીવ ડૂબી ગયો સમજવો અને વસ્તુના અભાવમાં પણ જો મોહ વધારે છે તો ડૂબી ગયા સમજવો. હંમેશા સંસારી જીવો આશાસ્પદ થઈને બેઠા છે. આશા રાખે છે કે ભવિષ્યમાં ચોક્કસ મળશે. આજ નહીં તો કાલ એક દિવસ તો જરૂરથી મળશે. એમ આશામાં પણ આસક્તિ રાખીને બેઠા છે. પણ તેને ખબર નથી કે “સ્વપ્નાની સુખલડી (સુખડી) ભૂખ ભાંગે નહીં” વિચારો કે વસ્તુના અભાવમાં પણ અજ્ઞાનમૂલક કેટલી મૂર્છા છે? એવી સ્થિતિમાં આયુષ્યનો બંધ પડે તો કઈ ગતિ થાય?

આજે પણ લોકો લોટરી લઈને રાખે છે. આજે તો પૈસા નથી પરંતુ લોટરીની પાછળ આશા તો જરૂર છે કે કાલે લાગશે.... પરમ-દિવસે લાગશે, આવતા મહિને લાગશે, ક્યારેક તો જરૂરથી લોટરી પાકશે. આ પ્રમાણે આશા બાંધીને ભાગ્યના ભરોસે બેઠા છે. હવે એક-બે-ચાર વાર ભાગ્યે સાથ ન આપ્યો અને આશા પૂર્ણ ન થઈ તો તે આ ભાગ્યને પ્રબળ પુષ્ટ બનાવવા માટે-લોટરી ભાગે-એ હેતુથી ધર્મ કરવા માંડ્યો. ભગવાનની પૂજા કરે છે. લોટરીની પણ આરતી ઉતારે છે. લોટરી સામે રાખીને માળા ગણે છે પરંતુ વિચારો, આ તો માત્ર લોભદશા છે. તીવ્રરાગ છે. આનાથી થોડું જ ભાગ્ય ખુલી જાય છે, એક ગુર્જરકવિએ ઠીક કહ્યું છે કે,

“અરે, પ્રારબ્ધ તો ઘેલું રહે એ દૂર માંગે તો,
ન માંગે દોડતું આવે, ન વિદ્યાએ કદી રહેજે,
રહેજે શાંતિ સંતોષે, સદા ય નિર્મળ ચિત્તે,
ઘડી જાયે લલાઈ ની, મહાલક્ષ્મી ગણી લેજે.”

ભાગ્યમાં તો પૂર્વ જન્મોપાર્જિત પુણ્યોદય સારો હોય તો જ ભાગ્ય તમારી સાથે કદમ મીલાવે છે. અને જ્યાં સુધી પુણ્યોદય છે ત્યાં સુધી તો કોલસા પણ હીરા-સોનું-ચાંદીની જેમ ચમકશે અને જ્યારે પુણ્ય પરવારશે ત્યારે ઘરમાં પડેલા હીરા-મોતી, સોનું-ચાંદી પણ કોલસા જેવા બની જશે. મુસાફરીમાં નાસ્તાનો ડબ્બો સાથે હોય તો તે ભૂખને દૂર કરી શકે છે અને અત્યંત ભૂખમાં ત્રણ દિવસનો નાસ્તો જો એક દિવસમાં પૂરો કરી દઈએ તો પછી જો દિવસ ભૂખ્યા રહેવાનો સમય આવે તે જ વાત અહીંયા છે. પુણ્ય પરવારે ત્યારે સારા-સારા રાજ્ય પણ રાંક બની ગયા, શેઠ-શ્રીમંત તવંગર બની ગયા અને પુણ્યોદય થતાં જ દીન-દુઃખી, રાંક પણ—મહાન બની ગયા. રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું.

પેથડ શ્રાવકની શ્રીમંતાઈ અને ત્યાગ :-

ગુજરાત રાજ્યના કાંકરેજ પાસેના કોઈ ગામમાં પેથડ નામનો એક એસવાળ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. છોકરાને દૂધ પીવડાવવાની પણ શક્તિ ન હતી. એટલો ગરીબ હતો. કોઈ રીતે મુશ્કેલીથી પોતાનું જીવન ગુજારતો હતો. એક દિવસ ગામમાં પધારેલા આચાર્ય ભગવંત ધર્મઘોષસૂરી મહારાજે અપરિચ્છેદના મહિમાનો ઉપદેશ આપીને સંઘને સમજાવ્યું કે યથાશક્તિ ધન-સંપત્તિની ઇચ્છા સીમિત મર્યાદિત કરવી જોઈએ. જો કે આજે ધન-સંપત્તિ એટલી વધારે નથી તો પણ ભાવિમાં ન રાખવાની મર્યાદા રાખવાથી આશા-ઈચ્છા સીમિત થઈ જાય છે. આચાર્યશ્રીએ પેથડને પણ પરિચ્છેદનું પરિમાણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવા માટે કહ્યું....ભાગ્યશાળી! તમે પણ લઈ લો. પેથડે કહ્યું-ગુરુજી! હું તો આમ પણ દરિદ્ર છું. એક હજાર તો મારા માટે બહુ થઈ ગયા. ગુરુજીએ કહ્યું-ભાગ્યશાળી! ભાવિનો, પૂરી જિંદગીનો વિચાર કરીને પચ્ચક્ષણ લેજો. આજે નથી પરંતુ સમજો કે કાલે ભાગ્ય ખૂલી જાય તો?— પછી જિંદગીમાં એક હજારથી વધારે નહીં રાખી શકો. આથી સમજીને નિયમ લેજો.

પેથડે એવો નિયમ લીધો કે જિંદગીમાં કેટલું પણ ધન મળે, પરંતુ પાંચ લાખથી વધારે ધન નહીં રાખું. જે ભાગ્યવશાત્ વેપાર વગેરેમાં વધારે પ્રાપ્ત થાય તો ધર્મમાર્ગમાં ઉપયોગ કરવો. નિયમ લઈ લીધો. પોતાની ઈચ્છા-આશાની મર્યાદા કરી દીધી. પેથડે એક દિવસ વ્યાપાર માટે અન્ય દેશ ગયો. સૌભાગ્યવશ પુણ્યોદયથી માલવા દેશની રાજધાનીમાં પહોંચ્યો અને રાજને ત્યાં રાજમંત્રી બન્યો. થોડા વર્ષોમાં તો પાંચ લાખની સંપત્તિ થઈ ગઈ અને લક્ષ્મી તો વધતી જ ગઈ. પછી પોતાના નિયમાનુસાર પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયેલા પેથડે લક્ષ્મીનો મોહ ન રાખ્યો. અધિક લક્ષ્મીને શું કરવી છે? ક્યાં સાથે આવે છે? શું લઈને આન્યા છીએ અને શું લઈને જવાનું છે? આ રીતે આત્માને સમજાવીને આસક્તિ-ધનની મૂર્છાને ઓછી કરી નાંખી અને લક્ષ્મીને શુભ પુણ્ય માર્ગે વાપરવા લાગ્યા. ચોવીશ તીર્થ કરના ચોવીશ ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યા વ્રતદાતા ગુરૂ ભગવંત શ્રી ધર્મઘોષસૂરી મહારાજના આગમન સમયે પ્રવેશના સારંગયામાં શાસનની મહાન પ્રભાવના કરવામાં ઉર હળરૂ રૂા. ખર્યા....જીવનમાં ત્યાગ ભાવના વધતી ગઈ. બત્રીસ વર્ષની ચૌવન વયમાં આજીવન બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા કરી. આ રીતે પુષ્કળ સંપત્તિ ધર્મ માર્ગે દાન-પુણ્યમાં વાપરી, શત્રુજય તીર્થ ઉપર વાપરી અને જીવનને ધન્ય બનાવ્યું....ધનને પણ ધન્ય બનાવ્યું. જે ધનને ધન્ય બનાવી શકે છે. તે જીવનને પણ ધન્ય બનાવી શકે છે મૂર્છાને જીવનમાંથી તિલાંજલી આપવી જ હિતકર છે. મૂર્છાને તો કોઈ અંત જ નથી....તીવ્ર મૂર્છાવાળા માટે તો આખો સંસાર જ પરિગ્રહ છે. કહ્યું છે. કે—

મૂર્છ્યાચ્છન્નધિયાં સર્વ જગદેવ પરિગ્રહઃ ।

મૂર્છ્યા રહિતાનાં તુ જગદેવાપરિગ્રહઃ ॥

જે મૂર્છાથી ગ્રસ્ત છે તેને માટે તો આખો સંસાર જ પરિગ્રહ છે અને જે મૂર્છા રહિત છે તેને માટે આખો સંસાર અપરિગ્રહ છે. બધું તૃણ સમાન છે. મૂર્છા રહિત ત્યાગી જ જગતમાં મહાન દાન કરીને મહાન પરાપકાર કરી શકે છે.

મહારાજ સંપત્તિનું સંપ્રતિ સમર્પણ

માત્ર લાડવા ખાવાની ઈચ્છામાં રહેલા, રસ્તા પરના એક ભિખારીએ સાધુ મહારાજને લાડવા વહોરીને એક ઘરથી બહાર નીકળતાં જોયા. બહાર નીકળતાં જ તેણે સાધુ મહારાજની પાસે....લાડવા માંગ્યા.... પાછળ....પાછળ....ઉપાશ્રયમાં ગયો....લાડવા ખાવાના મોહથી ગુરુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી....અને ઘણા લાડવા ખાધા...સાંજે પેટમાં દર્દ થયું અતિસારમાં આયુષ્ય પૂર્ણ થયું....અને ચારિત્ર ધર્મની અનુમોહના કરીને બીજા જન્મમાં...મહારાજ સંપ્રતિ થયા હતા. પુણ્યના યોગથી રાજકુલ અને અપાર ધન સંપત્તિ મળી. નાની ઉંમરમાં રાજ થયા. એકવાર હાથીની અંખાડી ઉપર બેસીને જતા હતા. ત્યારે સામે આર્યસુહસ્તિગિરિ આચાર્ય ગુરૂદેવ મળ્યા....જોતાંની સાથે જ પૂર્વ જન્મનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું.ગુરૂજીને પૂછ્યું...ગુરૂજી! આપ મને ઓળખો છો? પછી ઓળખાણ આપી...કે લાડવા ખાવા માટે એક દિવસની દીક્ષા આપે આપી હતી...તે હું આપનો શિષ્ય છું. મારું નામ સંપ્રતિ છે. આ બધું તમારી કૃપાથી પ્રાપ્ત થયું છે. આમ કહીને આખું રાજ્ય બધી સંપત્તિ ગુરૂજીના ચરણોમાં અર્પણ કરી દીધી. પરંતુ ગુરૂજીએ કહ્યું—ભાઈ! અમે તો સર્વથા અપરિગ્રહી છીએ. અમારે સંપત્તિને શું કરવી છે? અમે ન લઈ શકીએ. પછી સંપ્રત્તિએ ગુરૂજીના ઉપદેશને ધ્યાનમાં રાખીને બધી લક્ષ્મી ધર્મના શુભ કાર્યોમાં વાપરી સવા લાખ જનમંદિર બંધાવ્યા, સવા કોડ જન પ્રતિમા બરાવી અને અનેક શુભ કાર્યો કરીને પોતાની લક્ષ્મી સાર્થક કરી.

સાધુ અને શ્રાવકના પરિગ્રહની મર્યાદા :-

પરિગ્રહને પાપસ્થાનક બતાવ્યું છે અને તેનો ઓછો-વત્તો ત્યાગ અપરિગ્રહ ધર્મ બતાવ્યો છે. સાધુ આજીવન મહાવ્રતધારી છે. આથી સાધુ સર્વથા પરિગ્રહના ત્યાગી અપરિગ્રહી હોવા જોઈએ. એક નવો પૈસો પણ રાખવો ન જોઈએ. સંસારને વધારનારી વસ્તુઓ તો સર્વથા ન રાખવી જોઈએ. ગૃહસ્થો જે અજીવ્રતોને સ્વીકારી શ્રાવક બને છે તે સર્વથા અપરિગ્રહી નથી બની શકતો, કેમ કે શ્રાવક સંસારમાં છે પુત્ર, પત્ની કુટુંબ પરિવાર છે. તેથી આજીવિકા ચલાવવાની છે. ચારે

બાજુ વેપાર—વ્યવસાય કરીને પૈસા કમાવવા છે. આવી સ્થિતિમાં ગૃહસ્થ અપરિગ્રહી નથી બની શકતો ઘર, પૈસા, નોકર, ચાકર. ગાય લેંસ વગેરે પશુઓને રાખવા, સોના-ચાંદી, હીરા-મોતી બધું રાખવું છે, રાખે છે. આથી ગૃહસ્થને માટે પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવાનું વ્રત રાખ્યું છે. દેશવિરતિઘરને માટે અણુવ્રત છે, આથી ! શ્રાવકોએ પણ ગૃહસ્થાવસ્થામાં આટલું તો અવશ્ય સમજી જ લેવું જોઈએ જો ધન-સંપત્તિ આવશ્યક છે, ઘર સંસાર ચલાવવા માટે. પરંતુ આને અર્થ એ નથી કે અસીમ રાખીએ ! ના, પોતાને પેટ ભરવા જેટલું મળી જાય એટલે સંતોષ માનવો જોઈએ. પરંતુ સંતોષ વૃત્તિ નથી તો....તો....લોભ-રાગ-આસક્તિ, વગેરે વધુ વધશે. પછી તો પેટ નહીં, પેટ ભરવાની ઇચ્છા થશે. કેમ કે ઇચ્છાને તો કોઈ અંત જ નથી, સીમા જ નથી. આથી સંતોષ નહીં. અસંતોષ જ રહે છે. તૃપ્તિ નહીં, તૃષ્ણા જ વધે છે. ત્યાગ નહીં, રાગ જ વધે છે. ચિંતા નહીં, ચિંતા જ વધે છે. શાસ્ત્રોમાં આવી વાત આવે છે કે એક-શેઠને.... પોતાની સાતમી પેઢીને છોકરો પણ સોનાના પારણામાં જૂલે, સોનાની ખ્યાલીમાં દૂધ પીએ એવી...સતત ઇચ્છા હતી. મકાનને રંગ પણ સાતમી પેઢી સુધી કાળો ન પડી જાય, નીકળી ન જાય એવી ચિંતા કરતો હતો. આ રીતે મૂર્છા આસક્તિ ખૂબ પ્રમાણમાં હતી. એકએક સાધુ સંત મહાત્મા પધાર્યા. શેઠને ઉપદેશ આપ્યો. શેઠજી ! સાવધાન થઈ જાવ જાગૃત થઈ જાવ. ફક્ત સાત દિવસનું જ આયુષ્ય છે અને તમે સાતમી પેઢી સુધીની ઇચ્છા અને ચિંતા શા માટે કરો છો ?...સંસાર વધે....ભવ પરંપરા વધે....સંસાર બગડે....આમાં પરિગ્રહનો સૌથી વધારે સાથ છે. આથી મર્યાદા કરવી એ જ આવશ્યક છે. આખરે પણ....ઇચ્છા રોકવી તો પડશે જ !

ચોથા અને પાંચમાં મહાવ્રતની વ્યવસ્થા :-

ત્રેવીસમાં તીર્થ કર પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સમયમાં “ચંડજ્ઞામો ધમ્મો” ચાર મહાવ્રતની ધર્મ વ્યવસ્થા હતી. જેમાં ચોથું મહાવ્રત અપરિગ્રહ હતું. તેમાં સ્ત્રીના ત્યાગનો સમાવેશ થતો હતો. તે સમયના સાધુ ભગવંત વગેરે પ્રાણ બુદ્ધિમાન અને સરળ હતા. આથી તેઓ સારી રીતે આ સમજતા હતા કે જ્યારે સોના ચાંદી, હીરા મોતી વગેરેનો

સંગ્રહ પરિગ્રહ છે, જ્યારે સ્ત્રી એ તો મહા પરિગ્રહ છે. સ્ત્રીને રાખવી એટલે એની પાછળ સોયથી માંડીને....તલવાર સુધી આખો સંસાર ઊભો કરવો પડે છે. ઘર મકાન બધું બનાવવું પડે છે. આથી સમજીને જ સ્ત્રીને પણ આસકિત-રાગનું કારણ માનીને સર્વથા છોડી દેતાં હતા તેવી જ રીતે ધન ધાન્ય વગેરે પણ છોડી દેતા હતા.

આ વાત મહાવીર સ્વામી ભગવંતના સમયમાં જીવ જ્યારે સ્વભાવથી વક્ર અને જડ છે. બુદ્ધિશાળી નથી. તેથી ભગવાનને પહેલા અને ચોથા મહાવ્રતના એ લેદ કર્યા, ચોથામાં માત્ર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું....અને પાંચમાં મહાવ્રતમાં ધન, ધાન્ય, સોનું, ચાંદી, રૂપિયા, પૈસા વગેરે નવ પ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું. એ રીતે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જ સમયમાં ચોથા મહાવ્રતના એ લેદ કરીને ચોથું પાંચમું એમ બે જુદા જુદા બતાવીને વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરતાં પાંચ મહાવ્રત બનાવ્યા. પરંતુ વાત તો ત્યાંની ત્યાં રહી, કોઈ જ ફરક ન પડ્યો. પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સમયમાં આ મહાવ્રતો ન તો ઓછા હતા અને મહાવીર સ્વામીના સમયમાં ન તો વધારે હતા. માત્ર સંખ્યામાં જ ફરક પડ્યો.

અધિકરણ અને ઉપકરણ :-

જગતમાં વસ્તુ એ પ્રકારની બતાવાઈ છે. એક તો અધિકરણરૂપ છે. જે છ કાયના આરંભ-સમારંભમાં, સંસાર વૃદ્ધિમાં અને સંસારની શોભામાં કામ આવે છે. ચાકુ, છરી, તલવાર, કુહાડી વગેરે સાધન અધિકરણ છે. શસ્ત્રો, વગેરે, વાહન વગેરે વસ્તુઓ દોષકારક છે. સોનું-ચાંદી રૂપિયા પૈસા વગેરે આસકિતનું કારણ છે. સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે. આથી અધિકરણ છે. એ માટે અધિકરણ રૂપ વસ્તુને સાધુ સર્વથા ન રાખે. સાધુએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે. સર્વથા સંસાર છોડ્યો છે. ભવ સંસાર પણ વધારવો નથી. આથી સાધુએ આવા પરિગ્રહનો તો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અપરિગ્રહી બનવું જોઈએ. તો તમને પ્રશ્ન થશે કે સાધુ મહારાજ વસ્ત્રપાત્રાદિ વસ્તુઓ રાખે તો છે. આથી જ કહ્યું છે. કે ઉપકરણાત્મક વસ્તુઓ સાધુ રાખી શકે છે. ઉપકરણ એટલે એવી વસ્તુ જે આત્મા ઉપર ઉપકાર કરે. આત્માના કર્મ ક્ષય કરાવવામાં, જીવ રક્ષા આદિ સંયમ યોગોમાં ઉપયોગી પુરવાર થાય, ઉપ-

કારક બને....એવી વસ્તુ ઉપકરણ કહેવાય છે. આત્માના ધર્મ છે. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપાદિ. આ ધર્મોની આરાધના કરવા માટે દર્શનાચાર, જ્ઞાનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર આદિ પંચાચાર, ધર્મનું 'સ્વરૂપ બતાવ્યું', હવે આ પંચાચારને પાળવામાં, જે વસ્તુઓ સહાયક છે તે ઉપકરણ કહેવાય છે. અંતે ધર્મની આરાધના ઉપાસના માટે વસ્તુઓ દ્રવ્યરૂપે સહાયક બની શકે છે. વસ્તુની આવશ્યકતા પણ અનિવાર્ય રૂપે સિદ્ધ થાય છે. જે જે વસ્તુની સહાયતાથી જે આચારની પાલના થાય. તે વસ્તુ તે ધર્મનું ઉપકરણ કહેવાયે. આટલા માટે ધર્મોપકરણ નામ રાખવામાં આવ્યું. ધર્મની સાધનામાં જે ઉપયોગી સિદ્ધ થઈ તે વસ્તુને ધર્મોપકરણ કહેવામાં આવે છે. તેના મુખ્યરૂપથી ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) દર્શનોપકરણ. (૨) જ્ઞાનોપકરણ. (૩) ચારિત્રોપકરણ.

આ પંચાચારના પાલનમાં ઉપયોગી હોવાથી, તે તે આચાર ધર્મ સહયોગીપણે સિદ્ધ થવાથી તે તે સાધન સામગ્રીને દર્શન વિગેરે ઉપકરણના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે મંદિરમાં ભગવાનના દર્શન-પૂજામાં જે ચામર, કળશ, થાળી, વાળાકુંચી, કેસર, ચંદન, ધૂપ, દીપ, વિગેરે વસ્તુઓ છે તે દર્શનોપકરણ કહેવાય છે. પાટી, પોથી, ઠવણી, પુસ્તક, કલમ, પેન, નોટબુક વિગેરે જ્ઞાનના ઉપકરણ છે. જે જ્ઞાનાચારનો ધર્મ પાળવામાં ઉપયોગી બને છે. એવી જ રીતે શ્રાવકને ચારિત્રની ઉપાસનામાં ચરવળો, મુહપત્તિ, કટાસણું, એ જ પ્રમાણે પૌષ્ઠ માટે સંધારો, દંડાસણ, કામળી વિગેરે જે ઉપયોગી છે તે તથા સાધુ જીવનમાં ચારિત્રાચારની સાધનામાં જે વસ્ત્ર, પાત્ર, દાંડો કાંબળી, રજોહરણ વિ. છે તે ચારિત્ર ધર્મ માટે ઉપયોગી ઉપકરણ કહેવાય છે તે ચારિત્રોપકરણ જ સાધુ રાખી શકે છે. આથી નક્કી થાય છે કે, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રોપયોગી સાધનાને, વસ્તુઓને ઉપકરણ કહેવાય છે. સાધુ પણ પોતાની રત્નત્રયીની સાધના માટે તેને ઉપયોગી ઉપકરણો જરૂર રાખે. હા; એટલી વાત ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે એના ઉપર મોહ, આસક્તિ ન રાખે અને વળી તેને એવી રીતે રાખે કે એને ભેદને બીજાને પણ રાગ ઉત્પન્ન ન થાય. અને સાધુ સ્વયં પણ એવા ઉપકરણો ઉપર આસક્તિ ન રાખે એમાં મૂરછાં ન રાખે. અને વળી જરૂરીયાતથી વધારે સંગ્રહ પણ ન કરે. જે જરૂરીયાત કરતાં ઘણી વધારે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવે, અથવા એનામાં તીવ્ર

સુઘર્ષા કે તીવ્ર આસકિત જો રહી જાય, મન તેમાં રહી જાય તો ભવ બગડી જાય છે. આથી સાધકે સાધનો પણ સીમિત રાખવા જરૂરી છે અને તેમાં પણ ઉપકરણો વડે અનાસકિત પૂર્વક ચારિત્ર ધર્મની રક્ષા કરવાનો ભાવ રાખે. ન રાખે તો ચારિત્ર ધર્મની પાલનામાં વિક્ષેપ પડે છે.

હવે સાધુ કદાચ વસ્ત્ર ન રાખે. ન ધારણ કરે તો ધર્મની નિંદા થાય છે. અન્ય જોનાર વર્ગ ધર્મની નિંદા કરશે. ઘૃણા કરશે, એમાં કારણભૂત નિર્વાસ્ત્ર સાધુ બનશે. આથી સાધુ કર્મબંધનું નિમિત્ત બનશે. કાંબળી (ગરમશાલ) ન રાખે તો સંપાતિમ જીવોની કાળ સમયમાં રક્ષા કરવાનું મુશ્કેલ બને. આહાર માટે પાત્ર ન રાખે અને હાથમાં આહાર કરે તો શરીર ઉપર ઢોળાય, નીચે પડે વિગેરેથી કારણોથી કીડી, મંકોડા, વિગેરે જીવોની ઉત્પત્તિ સંભવિત બને અને સ્ત્રી વિગેરે પાસે સાક્ષ કરાવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે અને સ્ત્રી પણ આખરે તો વસ્ત્રથી જ સાક્ષ કરશે અને મહાવતી સંયમી બ્રહ્મચારીને સ્ત્રી સ્પર્શનો દોષ લાગશે. આવી રીતે અનેક દોષોની સંભાવના ઉભી થશે. આથી નિષ્કર્ષ એ આવશે કે દોષોથી બચવા માટે જડ પદાર્થો કે જે અમારા આત્મા ઉપર ઉપકાર કરવામાં સમર્થ છે, કર્મક્ષયમાં સહકારી છે અને ધર્મારાધનામાં ઉપયોગી છે તેને ઉપકરકણ સ્વરૂપે, નિર્મોહ વૃત્તિથી સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા ગ્રહણ કરી શકે છે. શ્રી દશવૈકાલિક આગમ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

જં પિ વત્થં ચ પાયં વા, કંબલં પાયપુલ્લણં ।

તં પિ સંજમલજ્જટ્ટા ધારેન્તિ પરિહરન્તિ ચ ॥

“ચિત્તશુદ્ધિ”-આત્મશુદ્ધિ-કર્મક્ષય જ જેમનો ધ્યેય છે એવા સાધકો જે પોતાની પાસે વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંબળી, રજોહરણ વિગેરે ઉપકરણો રાખે છે તે માત્ર સંયમ ચારિત્રની રક્ષા માટે જ રાખે છે. અને સંયમની રક્ષા માટે જ ત્યાગ પણ કરે છે. સંયમ રક્ષા પ્રધાન છે. આથી ઉપકરણ ઉપકારી અને ઉપયોગી છે.

પરિગ્રહ અને હિંસા-આરંભ-સમારંભ :-

પરિગ્રહાર્થમારમ્ભમસંતોષા દ્વિતન્વતે ।

સંસારઘૃદ્ધિસ્તેનૈવ, ગૃહ્ણીત તદિદં વ્રતમ્ ॥

અસંતોષની વૃત્તિના કારણે પરિગ્રહ-સંગ્રહ વધારવા માટે આરંભ સમારંભ વધારવામાં આવે છે. લોકો પરિગ્રહને માટે જ આરંભ સમારંભ કરતા હોય છે. કારણ કે મનમાં અસંતોષની આગ ચાલુ છે. આ અસંતોષની જવાલા તો લાવો....લાવો...ની જ વૃત્તિ રખાવે છે. તૃષ્ણા જ એટલી ભયંકર છે, ઈચ્છા અને આશા જ એટલી અનન્ત છે કે તે પરિગ્રહ વધારતો જ જશે સંતોષ આવવો સંભવિત નથી. હવે વસ્તુ-ઓનો સંગ્રહ આરંભ સમારંભ વિના કેવી રીતે સંભવે? ભૌતિક દુનિયાની બધી વસ્તુ આપણા ઘરમાં તો ક્યાંથી આવી જાય? કેવી રીતે આવી જાય? ક્યાં તો ઘાડપાડ ધાકધમકી કે ચોરીથી આવી શકે અને જો સ્વયં મહેનત કરીને મેળવવી હોય તો તેમાં આરંભ-સમારંભ હિંસા કરવી પડે છે. ચોવીસે કલાક કારખાના મીલો ચાલુ રાખવી પડે છે. ચંત્ર યુગના આધુનિક જમાનામાં રાત-દિવસ મશીનો ચલાવાય છે. મશીનોમાં પાણી, વીજળી અગ્નિ વિગેરે અનેક પ્રકારની હિંસા થતી હોય છે. એક કંપની મોટર કાર એક કલાકમાં એક તૈયાર કરીને બહાર મોકલે છે. હવે વિચારી કે એની પાછળ કેટલું વિશાળ કારખાનું હશે? ટયુબ-ટાયર કેટલા બેઈએ? તે ક્યાંથી આવે છે? કહેવાય છે કે મલેશિયાના વૃક્ષ વિશેષના રસ અને અન્ય મિશ્રણમાંથી આ ટાયર વગેરે બનાવાય છે. હવે વિચારો કે એક મોટરકારની પાછળ કેટલી ભયંકર હિંસા? મીલો ચલાવવાની પાછળ, ફવાઓ બનાવવાની પાછળ કેટલો પ્રયંત આરંભ-સમારંભ થાય છે? આજે ચારે બાજુ કેટલા મોટા પાયા ઉપર હિંસા થઈ રહી છે. ? એક શ્રીમંત ગૃહસ્થે પોતાનું ઘર ૮-૧૦ લાખના હાથી દાંતની કલાકૃતિઓથી શણગાર્યું હતું. વિચાર તો કરો કે હાથીદાંત ક્યાંથી આવે છે? અંતે હાથીને મારીને જ પ્રાપ્ત કરાય છે. પ્રત્યેક વર્ષમાં દોઢ લાખની સંખ્યામાં હાથીઓની કતલ થાય છે. આવા શોખીન પરિગ્રહધારીઓ આવી હાથીદાંતની વસ્તુઓ માત્ર શોભાને માટે જ સંગ્રહ કરી રહ્યા હોય છે. તો શું આ હિંસાનું પાપ તેઓને નહીં લાગે? આ કેટલી ભયંકર અને નિરર્થક હિંસા છે? અનર્થદંડ છે. કાયા, કુટુંબ માટે અનિવાર્યપણે કરાતી હિંસા એ અર્થદંડ બની શકે છે. પણ મનોરંજન અને શોખ વિગેરે માટે કરાતી હિંસા તો અનર્થદંડ બનીને આત્માને દંડે છે. નરકાદિ દુર્ગતિનો અધિકારી બનાવી શકે છે. આ તો ઘરની

એક વસ્તુની વાત થઈ આવી તો સેંકડો વસ્તુઓથી ઘરની સજવટ કરવામાં આવે છે. આવી સેંકડો વસ્તુઓ સંગ્રહ કરવા પાછળ જીવને કેટલા આરંભ સમારંભ કેટલી હિંસા કરવી પડે છે. આરંભ-સમારંભ વિના પરિગ્રહનો સંભવ જ નથી. આથી આવું એક ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. આરંભ સમારંભથી પરિગ્રહ અને વળી તે પરિગ્રહને માટે ફરી હિંસા-પરિગ્રહિત સંગ્રહિત વસ્તુના રક્ષણ માટે ખંડૂકધારી ચોકીયાતો રાખવા પડતા હોય છે. સમય ઉપસ્થિત થયે તેને ગોળીબાર કરવાની આજ્ઞા પણ આપવી પડતી હોય છે. વસ્તુના સંરક્ષણ માટે આપણે પંચેન્દ્રિય મનુષ્યની હત્યા સુધી પહોંચી જઈએ, એવી શક્યતા ઊભી થાય છે. આને જ શાસ્ત્રમાં વિષય સંરક્ષણાનું ખંધી રૌદ્રધ્યાન કહ્યું છે. રૌદ્રધ્યાન નરકનું કારણ છે. આ રીતે પરિગ્રહ ઉત્પન્ન કરવાને માટે...હિંસા...રક્ષા અને પછી પરિગ્રહિત વસ્તુઓની દેખરેખ પાછળ હિંસાનારક્ષા કરવા માટે વળી હિંસા....આ રીતે પરિગ્રહ અને હિંસાના જન્ય જનકભાવનું એક વિષયક ચાલુ છે. આ પાપથી સંસાર વધશે કે નહીં? બેશક, સંસાર વૃદ્ધિનું જ કારણ આ થાય છે. આથી પરિગ્રહને પાપ કહ્યું છે. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ યોગશાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ કહે છે કે,

સંસારમૂલમારમ્ભાસ્તેષાં હેતુઃ પરિગ્રહઃ ।

તસ્માદુપાસકઃ કુર્યાદલ્પમલ્પં પરિગ્રહમ્ ॥

પ્રાણીઓને પીડા પહોંચાડવી વધ કરવો, દુઃખ આપવું જીવઘાત વિગેરે રૂપ જે આરંભ-સમારંભાત્મક હિંસા છે. તે સંસારવૃદ્ધિનું મૂલ કારણ છે અને એનો પણ મૂળ હેતુ તે પરિગ્રહ જ છે. આથી ઉપાસક સાધકે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે તે ઓછામાં ઓછી જરૂરીયાતોથી જીવન વ્યવહાર ચલાવે.

અર્થશાસ્ત્રમાં પદાર્થનું ત્રણમાં વિભાગીકરણ કર્યું છે. (૧) જરૂરીયાતો Necessity (૨) સગવડ comfort (૩) શોખ Luxury સાધક જરૂરીયાતમાં પોતાનું જીવન વિતાવે અશક્તિ કે આશક્તિના કારણે સાધક કદાચ સગવડ સુધી પહોંચી નય પણ શોખથી તો અત્યંત દૂર રહે કારણ કે તેમાં થતી અપાર હિંસાના વિપાકો ભોગવતાં આત્માનો દમ નીકળી જશે. હવે જરૂરીયાતની વ્યાખ્યા પણ નિશ્ચિત કરીને કહી

દીધી. તમને જે જરૂરીયાતની સમજણ આપવાનું કહેવામાં આવે તો હેલીકોપ્ટરને પણ કહાય જરૂરીયાત કહી દો. પણ જ્ઞાનીઓએ સુસ્પષ્ટ શબ્દોમાં ફરમાવ્યું કે “ઉના ઘી થી ચોપડેલી રોટલી મળે, થીંગડાં વિનાનું વસ્ત્ર મળે, અખંડ નળીયાવાળું ઘર મળે “એટલે જરૂરીયાત સમારત થાય છે. બાકી આશા અને અપેક્ષાઓનો તો કયાંય અંતજ નથી. માટે નિરર્થક પરિશ્રમ ન વધારવો જોઈએ. આયુષ્ય કર્મબંધમાં અને ગતિ નામકર્મની પાછળ પણ પરિશ્રમ કારણ બને છે.

* સંરંભ પ્રાણાતિપાતાદિ હિંસાનો સંકલ્પ, સમારંભ સંકલ્પ અનુસાર પૂર્વ નેધારી, આરંભ એટલે સંકલ્પ અનુસાર પ્રવૃત્તિ આ ત્રણેમાં હિંસા છે.

પરિશ્રમના આધાર પર આયુષ્યબંધ

જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ત્રીજી ચોથી ગતિમાં જાય છે અને આ રીતે ચારે ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. અત્યારે વર્તમાન લવમાં આગામી જન્મનું આયુષ્ય બાંધીને પછી તદ્દનુસાર બીજી ગતિમાં જાય છે. આમાં પરિશ્રમને કારણ રૂપે બતાવતાં શ્રી ઉમાસ્વામી મહારાજ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં કહે છે કે—

બહારંભ પરિશ્રમ્ત્વં ચ નારકસ્યાયુષઃ । (૬—૧૭)

અતિશય આરંભ અને અત્યંત પરિશ્રમને સંશ્રદ્ધથી નરકગતિનું આયુષ્ય બંધાય છે. આવા પ્રકારના ઘણા આરંભ સમારંભ કરીને મહા પરિશ્રદ્ધી-ધારીને નરકગતિમાં જવું પડે છે. શાસ્ત્રમાં એટલી હદ સુધી કહ્યું છે કે ચક્રવર્તી પણ જે સંસાર છેડીને ચારિત્ર ન સ્વીકારે તો નરકમાં જવું પડે છે. આથી જ તો કહ્યું છે કે “ચક્રેશ્વરી સો નરકેશ્વરી રાજેશ્વરી સો નરકેશ્વરી” સગર ચક્રવર્તી જેવાને ૬૦૦૦૦ યુગો થયા તો પણ તૃપ્તિ ના થઈ...પરિણામ સ્વરૂપ...તીવ્ર મૂર્છામાં મરીને નરકમાં ગયા. બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તી પણ સાતમી નરકમાં ગયા.

હવે આ પ્રસંગને જે સહૃદયતાથી વિચારીએ તો પ્રસંગની ગંભીરતાનો ખ્યાલ આવે. બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તીનું ૭૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું અને સંસારના સુખ (સુખાભાસો)ની ટોચકક્ષામાં જ મૃત્યુ પામ્યા હીક્ષા લીધી નહીં માટે મરીને સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંનું આયુષ્ય ૩૩

સાગરોપમનું છે. હસ કોડાકોડી પલ્લ્યોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે. અને આવા ૩૩ સાગરોપમ સુધી પ્રહ્લદત્તનો જીવ સાતમી નરકમાં અપાર વેદનાને અનુભવશે. હવે જરાક ત્રિરાશી માંડો કે ૭૦૦ વર્ષમાં ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય ખરીદી શકાય તો એક ક્ષણમાં કેટલું આયુષ્ય મળે? તો ગણિતજ્ઞોએ ગણતરી કરીને કહ્યું છે કે એક ક્ષણની અંદર ૧૧,૫૩,૦૦૦૦૦૦૦ અગ્યાર અબજ ત્રેપન લાખ પલ્લ્યોપમનું દુઃખ ખરીદી શકાય એનો અર્થએ થયો કે ભૌતિક સુખની એક ક્ષણ આપણને આટલું દીર્ઘ દુઃખ આપી શકવાની તાકાત ધરાવે છે. હવે બુદ્ધિથી વિચારી એ તો પણ આવા દુઃખદાયી દુઃખપરંપરક એવા સંસારના સુખની લાલસા ઉડી જાય અને સુખ માટે થતા જે આરંભ પરિશ્રદ્ધના પાપો છે. તે પણ બંધ થઈ જાય યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે

તૃપ્તો ન પુત્રૈઃ સગરઃ, કુચિકર્ણો ન ગોઘનૈઃ ।

ન ધાન્યૈસ્તિલક શ્રોષ્ઠી, ન નન્દઃ કનકોત્કરૈઃ ॥

મગધ દેશમાં કુચિકર્ણ નામનો પ્રસિદ્ધ ગામનો મુખી હતો. તેની પાસે એક લાખ ગાયો હતી. તે નિત્ય ગાયોના દૂધ, દહીં, ઘીનું જ ભોજન કરતો હતો તો પણ તેને તૃપ્તિ ન થઈ. અંતે તે અસંતોષ, અજીર્ણ અપાયનની અવસ્થામાં પણ આ મારી ગાયો છે...તેનું દુધ, - ઘી નહીં છોડું... પીતો જ રહીશ એમ કરતાં તેના શરીરમાં રસયુક્ત અજીર્ણ સર્વત્ર વ્યાપી ગયું, પીડા અસહ્ય બનતાં ધૂમો પાડે છે, સહન થતું નથી છતાં, “હાય મારી ગયો છે. હાય....હાય...” કરતા મૃત્યુને નોતરે છે. મરીને તિર્યંચ પશુની દુનિયામાં જન્મ લે છે. પશુધન પણ શાસ્ત્રમાં ધન રૂપે ગણવામાં આવ્યું છે. આથી જ નવ પ્રકારના પરિશ્રદ્ધમાં પણ ‘અતુષ્પદ’ થી પશુધન જે સીમાતીત હોય તો તેને પણ પરિશ્રદ્ધમાં ગણ્યું છે,

ગો-ગજ-રતન-ધન, ધન હીરા કંચન-સ્વાન ।

જઘ આવે સંતોષ ધન, તઘ સઘ ધૂલ સમાન ॥

બધું હોવા છતાં પણ જે સંતોષ ધન નથી તો બધું જ વ્યર્થ છે. આથી જેટલો પરિશ્રદ્ધ એણે તેટલો સંતોષ વધારે અને એ જ પ્રમાણે

જેટલો સંતોષ વધારે તેટલો પરિગ્રહ ઝોછો રહેશે, પુષ્ટિયા શ્રાવક મહાન સંતોષી હતા, આથી વધારે પરિગ્રહ નહીં રાખેલો.

હકીકતમાં જેને આંતરૈલવનું, ગુણસંપત્તિનું, આત્મૈશ્વર્યનું દર્શન થયું હોય છે, તે બહારના ભૌતિક પદાર્થોની આસક્તિથી મુક્ત બને છે. માનસશાસ્ત્રનો આ નિયમ બાળકમાં પણ જોવા મળે છે. બાળક સો, બસો નાના નાના કાંકરાથી રમતો હોય અને તેને બે પેંડા આપવામાં આવે તો તે સ્વાભાવિક રીતે બંને હાથોના કાંકરા ફેંકીને બંને પેંડા લેવા ઉત્સુક બનશે. બસ, તેવી જ રીતે સંતોષ ધન, સર્વશ્રેષ્ઠ ધન છે એની પ્રતીતિ થતાં જીવ પરિગ્રહથી પાછો ફરે છે. હકીકતમાં સંસારમાં ભૌતિક પદાર્થોની ઈચ્છા થાય છે, તેને માટે જીવ પ્રયત્ન કરે છે. પછી તે પ્રવૃત્તિથી વસ્તુને મેળવે છે અને પછી તૃપ્ત થાય છે, ફરી વસ્તુની ઈચ્છા-પ્રવૃત્તિ-પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિનો ચક્રાવલો શરૂ થાય છે. આવું થાય છે કારણકે ઈચ્છાની પૂર્તિથી જે તૃપ્ત થઈ તે સાદ-સાંત છે. કામચલાઉ છે એટલે તૃપ્તિનો નાશ થતાં ફરી ઈચ્છા ઉભી થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે તમે પુદ્ગલ દ્રવ્યની-વિનાશી દ્રવ્યની ઈચ્છા કરી હતી, હવે પદાર્થ જ વિનાશ પામશે તો તેના ઉપર ઉભેલી તૃપ્તિ ક્યાં સુધી ટકી શકશે? એટલે આ વિષયકમાંથી બહાર નીકળવાના બે ઉપાયો છે.

પ્રથમ તો ઈચ્છાની પૂર્તિ કરવાને બદલે ઈચ્છાનું વિહીનીકરણ કરો. મોહજન્ય અને અજ્ઞાનમૂલક ઈચ્છાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કરી ત્યાંથી પાછા ફરો. સંજ્ઞાની પૂર્તિ કરવાને બદલે સંજ્ઞાનો નાશ કરો. આજે દુનિયા સંજ્ઞાના પોષણ માટે આગેકૂચ કરી રહી છે. ફૂડીંગ ક્લાસ (Cooking class) એ આહારસંજ્ઞાનું તોફાન છે કે બીજું કંઈ? બ્યુટી પાર્લર એ મૈથુન સંજ્ઞાનું પોષણ છે કે બીજું કંઈ? આજે સંજ્ઞાના પોષણને બદલે જો શોષણ કરવામાં આવે તો ઈચ્છાઓનો ઉન્માદ બંધ થાય, ક્યાંક તો પૂર્ણ વિરામની પ્રાપ્તિ થાય. બાકી ઈચ્છાની પૂર્તિમાં તો આખા જગતનો મસાલો જીવને ઝોછો પડશે કારણકે ઈચ્છા અનંત છે-તે તળીયા વિનાની પેટી છે-તેને કેવી રીતે ભરી શકાશે?

હવે ઈચ્છા ક્યાં વિના ન જ રહી શકતા હો તો બીજો માર્ગ એ છે કે અસદ્ધર્મીઓને બદલે સદ્ધર્મીઓ કરો. નાશવંત એવા

પુદ્ગલોના લોચાને ખાતર મનુષ્યજીવનની ખરબાહી કરવાને બદલે આ મનુષ્યજીવનમાં જ શક્ય એવી આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરો, તેને માટે પ્રવૃત્તિ કરો, પ્રાપ્તિ કરી તૃપ્તિ મેળવો તો સ્વરૂપ સાદિ અનંત કાળ રહેવાવાળું હોવાથી તેનાથી થયેલી તૃપ્તિ પણ સાદી અનંતકાળ સુધી રહેશે, પૌદ્ગલિક પર પદાર્થના પરિગ્રહની વાત જ ત્યાં ઉભી રહેતી નથી. અને તદ્દજન્ય આરંભ-સમારંભ હિંસાનું વિષ વર્તુળ પણ બંધ થઈ જશે. પુણિયા શ્રાવક પાસે આ દિવ્ય દૃષ્ટિ હતી માટે તેમણે પોતાનું જીવન પરિગ્રહની ચુંગાલમાંથી છોડાવી દીધું અને સાત્વિક જીવનદ્વારા આત્મોન્નતિના સોપાન સર કરી લીધા ધન્ય છે તે મહાન શ્રાવકને કે જેને કયાંય દીનતા બતાવવી પડી નથી, પરંતુ મગધસમ્રાટ શ્રેણિકનરેશને તેની પાસે સામાયિકનું ફળ લેવા માટે લાંબા થવું પડ્યું હતું!!!

અચલપુર શહેરમાં કરીયાણાના વેપારી તિલક શેઠે, ‘આવતા વર્ષે દુકાળ પડનાર છે’ એવું જ્યોતિષનું વચન માનીને ઘણા અનાજનો સંગ્રહ કર્યો. ચારે બાજુના ગોડાઉન ભરી દીધા પોતાનું ઘર પણ અનાજથી ભરી લીધું. પોતાની તમામ સંપત્તિના બળે ખરીદી શકાય તેટલું અનાજ ખરીદી લીધું અને ભૂમિગૃહોમાં, વખારોમાં સુરક્ષિત કરી લીધું. આની પાછળ એક જ વિચારધારા કામ કરે છે કે આવતા વર્ષે દુકાળના સમયમાં આ અનાજને બમણા ચાર ગણા ભાવે વેચી વધારે કમાઈશ. પરંતુ ભવિતવ્યતા કાંઈ જુદી જ બની, બીજા વર્ષે મનપસંદ વરસાદ પડ્યો. સોળ આની વર્ષ થયું. ખેતરોમાં મળભૂ પાક થયો છે. લોકોને ખેતી સારી થવાથી શેઠની પાસે કોઈ અનાજ ખરીદવા જ આવ્યું નહીં. અને અંતે વરસાદ એટલો બધો મૂશળધાર પડ્યો કે શેઠના બધા ગોડાઉનમાં ચારે બાજુ પાણી ભરાઈ ગયું. અનાજ સડી ગયું. લાખો રૂપિયાનું નુકશાન થઈ ગયું. બધો મામલો બગડી ગયો....અને તેની હાથ...હાથ....માં તીવ્ર આસક્તિમાં મરીને શેઠ નરકે સીધાવ્યા.

ધનલાલચુ નંદરાજ પાટલીપુત્રનો રાજા હતો.તેણે જીવનમાં મહત્વાકાંક્ષા ઉભી કરી કે, “હું ત્રણખંડનો અધિપતી થાઉં!” અને લોકો પાસેથી ઘણા વિપુલ પ્રમાણમાં કર લેવા માંડ્યો, અન્યાય-અનીતિયી

ઘણાં પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યો. તેને પૈસા ઉપર અત્યંત મૂર્છા હતી. ચારે બાજુથી સોનું ભેજું કરીને તે પોતાને ખબર નહોતી. ભરવા માંડ્યો. પ્રબલ ઉપર બીનજરૂરી કર નાખીને નંદરાજાએ સોનાના ડુંગર બનાવી દીધા. કુવાઓ સોનાથી ભરી દીધા. સોનાની ગિની અને રૂપિયાનું ચલણ બંધ કરીને ચામડાના ચલણી સિલ્લાઓ બનાવ્યા. આવી પરિસ્થિતિમાં તીવ્ર લોભી મહાપરિગ્રહી સુવર્ણસક્ત નંદરાજાના શરીરમાં જાણે ચારે બાજુથી સોય ન ભોકાતી હોય એવી આગની જેમ તીવ્ર વેદના થવા માંડી. શરીરમાં ચારેબાજુ મહારોગો ઉત્પન્ન થયા. અને આટલા વિશાળ ધનસામ્રાજ્યથી પણ શરણને નહીં પામેલા નંદરાજા અશરણ, દીન બનીને ભયંકર દુઃખી થતા થતા મૃત્યુ પામે છે. હાય...મારું સોનું હાય...મારું સોનું...શું થશે? મારી સાથે નહીં આવે? હું એની સાથે નહીં રહી શકું! એવી નિરાધાર પરિસ્થિતિમાં મરી ગયા. કેવી દુર્દશા થઈ ગઈ! મહા પરિગ્રહ-મૂર્છાનું દુષ્કળ પામીને દુર્ગતિના મહેમાન થઈ ગયા.

જેવી રીતે અત્યંત તીવ્ર પરિગ્રહ-મૂર્છાના કારણે નરક ગતિનું આયુષ્ય અંધાય છે, તેવી રીતે.

“અલ્પારંભ પરિગ્રહત્વં સ્વભાવમાર્દવાડ્ડર્જવં ચ માનુષસ્ય”(૬-૧૮)

અત્યંત અલ્પઆરંભ સમારંભ અને અલ્પ પરિગ્રહ એ પ્રમાણે સ્વભાવની સરળતા તથા મૃદુતાથી જીવ મનુષ્ય ગતિને યોગ્ય આયુષ્ય કર્મ બાંધે છે. આ પ્રમાણે નરક ગતિ મનુષ્ય ગતિ યોગ્ય બંને પ્રકારની ગતિના આયુષ્યને આધાર પરિગ્રહની ન્યૂનાધિકતા ઉપર આધારિત છે, આ પરિગ્રહના સંગ્રહ તથા આસક્તિના કારણે અનેકોના જન્મ બગડયા છે. ભવપરંપરા બગડી છે.

હવે બગડેલી ભવ પરંપરાને સુધારી લેવી હોય તો આજે જીન-શાસન સંપન્ન મનુષ્ય ભવની ઉત્તમોત્તમ તક મળી છે. તો પરિગ્રહને પાંચમું પાપસ્થાનક સમજી તેનાથી નિર્વૃત્તમાન થવાનો પરિણામ કેળવો. આજે દુનિયામાં પ્રત્યેક જીવને સાપથી ભય હોય છે. કારણ કે સાપ એ દેહનો નાશ કરનાર છે, જો કે બધા સાપ વિષમય હોતા નથી છતાં દેહની પ્રીતિના કારણે સાપથી ભીતિ થઈ જ જાય છે. બસ, તે જ

ન્યાયે જો આત્માની પ્રીતિ થઈ જાય તો પાપથી ભીતિ બની રહે. સાપ તો દેહનો—એક ભવનો નાશ કરે છે. જ્યારે પાપ તો અનંતા જન્મોનો નાશ નોતરે છે. આત્માનો સત્યાનાશ નોતરે છે. માટે પાપનો નાશ કરવા કટીબદ્ધ થવું જોઈએ. પણ હા પાપનો પ્રવૃત્તિમાં ત્યાગ કરેલો હશે, પણ જો વૃત્તિમાં પાપ બેઠું હશે તો આજ નહીં તો કાલ તે બમણા વેગથી બહાર આવવાની શક્યતા ઉભી રહે છે. એટલે પ્રવૃત્તિમાં પાપના ત્યાગની સાથે વૃત્તિમાં પાપ ત્યાગની જમાવટ કરી લેવી જોઈએ. સામાન્યથી દરેક જીવો દુઃખથી ડરે છે. દુઃખથી ડરે તે જન પાપથી ડરે તે આર્ય અને સંસારના સુખ (જે સૌથી મોટું પાપ છે તે)થી ડરે તે જૈન. હવે જો જૈનત્વનો વિકાસ થશે તો સંસારના સુખની લાલસા ઓછી થતાં તેના માટે જ થતા પરિગ્રહ ઉપર પણ કાપ મુકાશે. વૃત્તિની અંદર સાંસારિક સુખની કામના ઓછી કરવી અત્યંત જરૂરી છે. તે માટે સાચા આત્મિક સુખની ઝાંખી કરવી પડશે. ટૂંકમાં પ્રવૃત્તિમાં અહાર પાપ સ્થાનકે ત્યાગ એ વૃત્તિની સોળ સંજ્ઞાના નાશ માટે છે. પરિગ્રહ સંજ્ઞાનો નાશ થાય તો પરિગ્રહનું પાપ પણ અંધ થઈ જાય.

અને આ સંજ્ઞાનાશ માટે જ દાનાદિ ચાર ધર્મનું વિધાન છે.

દાનધર્મથી પરિગ્રહ સંજ્ઞાનો નાશ થાય છે.

શીલધર્મથી મૈથુન સંજ્ઞાનો નાશ થાય છે.

તપધર્મથી આહાર સંજ્ઞાનો નાશ થાય છે.

ભાવધર્મથી ભય સંજ્ઞાનો નાશ થાય છે.

જગતમાં દેખાય છે કે જે ખાડામાં પડ્યા હોઈએ, તે ખાડાનો ટેકો લેવા પૂર્વક જ આપણે ઉભા થઈ શકીએ છીએ. તો પરિગ્રહના ખાડામાં પડેલા જીવો જો દાન ધર્મનો ટેકો લઈ લે તો તે તેમાંથી બહાર નીકળી શકે છે.

અતિપરિગ્રહવૃત્તિનું પરિણામ-

પાટલીપુત્રમાં જ્યસેન રાજના કાળમાં નંદ આદિ વ્યાપારીઓ હતા. જિનદાસ વ્યાપારી હોવા છતાં ઉત્તમ શ્રાવક હતો. સમુદ્રદત્ત વ્યાપારીએ એક જૂનું તળાવ ખોદાવ્યું. તેમાંથી ઘણી સોનાની કોશો નીકળી. તે કોશોને લોખંડની સમજીને બજારમાં વેચવા નીકળ્યા. જિનદાસે પણ ખરીદ્યો પછી પરીક્ષણમાં સોનાની દેખાણી એટલે જિનદાસે પોતાના પરિગ્રહના પ્રમાણની મર્યાદા ન ઓળંગાઈ નય એ ખીકે ન રાખે. અને જિનમંદિરમાં આપી દીધી પછી ખીજી ન લીધી. લોભનો નિયંત્રણ કરવાથી પરિગ્રહ ને જીતી શકાય છે.

નંદે સોનાની જાણીને અધિક કાંમત આપીને ધીમે ધીમે બધી ખરીદવા લાગ્યો અને ઉપરથી લોકોને કહ્યું કે તમે કોઈને આપશો નહિં હું બધી ખરીદી લઈશ એક દિવસે મિત્રના ઘરે જમવા જતા નંદે પોતાના પુત્રને કોશો ખરીદી લેવાનું કહ્યું. પરંતુ પુત્રને કીમંત ઘણી લાગતા ન ખરીદી. પછી ગુસ્સે ધર્યેલા ઓડલોકોખીજે ગયા અને કોશો જ્યાં ત્યાં ફેંકી દીધી. કોશો ઉપરનું પડ નીકળી જતા સુવર્ણ પ્રગટ થયું. આ રાજપુરૂષો જોઈ ગયા અને રાજને ફરીયાદ કરી. ઓડલોકોને પકડાવી દીધા. રાજએ પૂછપરછ કરતા ખીજી બધી કોશો માટે પૂછ્યું એટલે ઓડલોકો એ નંદ વ્યાપારીને વેચ્યાની વાત કરી રાજએ નંદને પકડાવ્યો અને વધ કરવાની આજ્ઞાકરી અને તેનું બધું ધન લૂંટી લીધું.

જિનદાસને પણ રાજએ ખોલાવ્યો. જિનદાસે પોતાના પરિગ્રહ પરિમાણના વ્રતની વિગત સમજાવી દીધી. પરિગ્રહના પરિમાણની વાત સાંભળીને રાજ ખુશ થઈ ગયો. રાજએ તેનું સન્માન કર્યું માટે પરિગ્રહથી બચવું એ જ હિતાવહ છે ખરેખર પરિગ્રહ સઘળાં પાપ-સ્થાનકોરૂપી મહેલનો મજબૂત પાયો છે અને સંસારરૂપી ઉંડા કૂવાની ઘણી નીકોનો પ્રવાહ છે. પરિગ્રહ આ-માને અધોગતિમાં દૂખાડનાર છે નવગ્રહો કરતા પણ પરિગ્રહ વધારે ઘાતક છે, આ ગ્રહ આત્માને ઘણો પજવે છે. વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે વૈજ્ઞાનિકો ઉપગ્રહ છોડી શકે છે પરંતુ ધર્મના ધાર્મિક ક્ષેત્રે આપણે પરિગ્રહ નથી છોડી શકતા. ઉપગ્રહ છોડવો આસાન છે પરંતુ પરિગ્રહ છોડવો દુષ્કર છે, પરિગ્રહ મૂર્છાં ભાવ ગ્રસ્ત છે, માટે મોહ મમત્વ-મૂર્છાં ઘટે તો પરિગ્રહ ઘટી શકે છે. એમ પરિગ્રહ અને મોહ-મમત્વ-મૂર્છાં બન્ને અન્યો-ન્ય કારક છે માટે એક ને ઘટાડવાથી બીજું ઘટી શકે છે અને એક ને વધારવાથી બીજું વધી શકે છે, માટે બન્ને ને ઘટાડવા હિતાવહ છે.

(૪) પરિગ્રહ પાપસ્થાનકની સજ્જાય.

- પરિગ્રહ મમતા પરિહરો, પરિગ્રહ દોષનું મૂલ, સલૂણે;
પરિગ્રહ જેહ ધરે ધણે તસ તપ જપ પ્રતિકૂલ સલૂણે.
પરિગ્રહ મમતા પરિહરો. (૧)
- નવિ પલટે મૂલ શશિથી. માગી° કદીયે ન હોય;.... સલૂણે.
પરિગ્રહ ગ્રહ છે અભિનવો, સહુને દીયે દુઃખ સોય.... સલૂણે (૨)
- પરિગ્રહ મદ ગુરૂ અત્તણે, ભવમાંહિ પડે જત; સલૂણે
યાન પાત્ર જિમ સાયરે, ભારાકાન્ત અત્યંત..... સલૂણે (૩)
- જ્ઞાન-ધ્યાન હય ગયવરે, તપ જપ શ્રુત પરીતંત સલૂણે;
છેડે પ્રથમ પ્રભુતા લહે મુનિ પણ પરિગ્રહ વંત... સલૂણે. (૪)
- પરિગ્રહ ગ્રહ વશે લિંગીયા, લે કુમતિ રજ શીશ સલૂણે;
જિમ તિમ જગે લવતા ફરે, ઉમનત હુઇ નિસદીસ... સલૂણે. (૫)
- તૃપતો ન જીવ પરિગ્રહે, ઈંધિણથી જિમ આગ, સલૂણે,
તૃણુ દાહ તે ઉપશમે, જલ સમ જ્ઞાન વૈરાગ... સલૂણે. (૬)
- તૃપતો સાગર સૂતે નહીં ગોધનથી કૂચી કર્ણ° સલૂણે;
તિલક શેઠ વળી ધાન્યથી કનકે નંદ સકર્ણ° સલૂણે. (૭)
- અસંતુષ્ટ પરિગ્રહ ભર્યાં, સુખિયા ન ઈન્દ નરિન્દ સલૂણે;
સુખી એક અપરિગ્રહી, સાધુ સુજસ સમ કંદ... સલૂણે. (૮)
- પરિગ્રહ મમતા પરિહરો,

卐 श्री धर्मनाथस्वामिने नमः 卐

प. पू. आचार्यदेव श्रीमद् विजयसुभोधसूरीश्वरल म. सा.

तथा

प. पू. मुनिराज श्री अज्ञविजयल मडाराज

(राष्ट्रभाषा रत्न-वर्धा, साहित्यरत्न-प्रयाग, न्याय दर्शनाचार्य-मुंबई)

आदि मुनि मंडलना

वि.सं. २०४५ना जैन नगरश्री संधमां यातुर्मासहरम्यान
श्री धर्मनाथ पो. डे. जैननगर श्वे.भू. जैन संध-अमहावाह

— तरङ्गथी योन्थेद १६ रविवारीय —

* यातुर्मासिक रविवारीय धार्मिक शिक्षण शिबिर *

नी अंतर्गत यावती

प. पू. मुनिराज श्री अज्ञविजयल मडाराजना

❁ “पापणी सज्ज भावरे” ❁ - विषय

रविवारीय सचित्र लहरे प्रवचन श्रेणि

—नी प्रस्तुत आठमी पुस्तिका

पू. हेमलताश्रील म. सा. ना शिष्या रत्नसंययाश्री
म. ना सहपदेशथी स्व. देवशीभाधना आत्मश्रेयार्थे
तेमना धर्मपत्नी समुपेन तथा सुपुत्रो ज्यंतिभाध,
विनोदभाध, दिनेशभाध (रामपुरावाणा) आदि परिवार
तरङ्गथी.....

प्रस्तुत प्रवचन पुस्तिका छपावी प्रसिद्ध करवामां आवी छे.